

Małgorzata Gałęziowska

Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Polska

gosia.galeziowska@wp.pl • <https://orcid.org/0000-0002-4255-260X>

Porozumiewanie się w sferze publicznej w pierwszych latach powojennych na przykładzie Zarządu Miejskiego w Olsztynie

Communication in the public sector in the first post-war years using the example of the city administration in Olsztyn

Kommunikation im öffentlichen Bereich in den ersten Nachkriegsjahren am Beispiel der Stadtverwaltung von Allenstein (Olsztyn)

Słowa kluczowe: władza, komunikacja, administracja, Olsztyn, sfera prywatna i publiczna

Keywords: authority, communication, administration, Olsztyn, private and public sphere

Schlüsselwörter: Macht, Kommunikation, Verwaltung, Allenstein (Olsztyn), privater und öffentlicher Raum

STRESZCZENIE

Celem tekstu jest opis uwarunkowań działań komunikacyjnych Zarządu Miejskiego i organizacji miejskich w Olsztynie. Analizie poddano strukturę administracyjną i przykłady porozumiewania się w organizacji. Zakłada się, że czynnikiem warunkującym porozumiewanie się był wielowarstwowy system zależności władzy i płynna granica między sferą prywatną i publiczną. Odzwierciedlało się to w zarządzaniu dobrami materialnymi oraz podczas konstrukcji struktur, norm i reguł administracyjnych. Działania te realizowano podczas wymiany ludności i tworzenia nowych kodów kulturowych. Istotne znaczenie miał niski stan bezpieczeństwa, zniszczenie infrastruktury, niepewność co do własności nieruchomości i przebiegu granicy państwowej. Zaznaczał się silny wpływ Armii Czerwonej oraz nieukształtowana opinia publiczna. W tekście wykorzystano jakościową analizę zawartości dokumentów urzędowych ze zbiorów Muzeum Warmii i Mazur oraz wybrane zasoby Archiwum Państwowego w Olsztynie i prasę lokalną.

ABSTRACT

The aim of this text is to describe the determinants of communication activities of the Municipal Board and municipal organisations in Olsztyn. The administrative structure and examples of communication in the organisation are analysed. It is assumed that one of the determinants of communication was the multi-layered system of power relations and the fluid boundary between the private and public spheres. This was reflected in the management of tangible goods and in the construction of administrative structures, norms and rules. These activities were carried out during population exchanges and the creation of new cultural codes. The low state of security, the destruction of infrastructure, the uncertainty of property ownership and the course of the national border were all important factors. There was a strong influence of the Red Army and unformed public opinion. The text uses a qualitative content analysis of official documents from the collection of the Museum of Warmia and Masuria and selected resources from the State Archive in Olsztyn, and the local press.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Ziel dieses Textes ist es, die Determinanten der Kommunikationsaktivitäten der Stadtverwaltung und der kommunalen Organisationen in Allenstein (Olsztyn) zu beschreiben. Die Verwaltungsstruktur und Beispiele für die Kommunikation in der Organisation werden analysiert. Es wird davon ausgegangen, dass ein vielschichtiges System von Machtbeziehungen und eine fließende Grenze zwischen der privaten und der öffentlichen Sphäre die Faktoren waren, die die Kommunikation bestimmten. Dies spiegelte sich in der Verwaltung der materiellen Güter und im Aufbau von Verwaltungsstrukturen, Normen und Regeln wider. Diese Aktivitäten wurden im Zuge des Bevölkerungsaustauschs und der Schaffung neuer kultureller Kodes durchgeführt. Die niedrige Sicherheitslage, die Zerstörung der Infrastruktur, die Ungewissheit über die Eigentumsverhältnisse und den Verlauf der Landesgrenze waren erheblich. Es gab einen starken Einfluss der Roten Armee und eine ungeformte öffentliche Meinung. Der Text stützt sich auf eine qualitative Analyse des Inhalts offizieller Dokumente aus den Sammlungen des Museums von Ermland und Masuren, ausgewählter Quellen des Staatsarchivs in Allenstein (Olsztyn) und der lokalen Presse.

Porozumiewanie się podejmowane w związku z organizacją powojennej rzeczywistości w Olsztynie przebiegało na dwóch zasadniczych płaszczyznach. Pierwszą wyznaczała organizacja struktur polskiej administracji, zapoczątkowana przez wojewodę Jerzego Sztachelskiego z Białegostoku¹. Drugą płaszczyznę tworzyła codzienność mieszkańców. Wszystkie działania komunikacyjne były warunkowane przez cechy ówczesnej sfery prywatnej oraz publicznej – organizacyjnej, społecznej, finansowej, gospodarczej i kulturalnej. Na przykładzie kształtowania się struktury oraz wybranych przykładów działalności Zarządu Miejskiego w Olsztynie zostanie podjęta próba wskazania cech tych uwarunkowań. W tym celu przeanalizowano zgromadzoną w Dziale Historii i Etnografii Muzeum Warmii i Mazur dokumentację prac Zarządu Miejskiego w Olsztynie, oraz szczerkowo, inne źródła archiwalne oraz prasę. Znaczącym wsparciem są opracowania na temat organizacji i funkcjonowania polskiej administracji i codziennego życia mieszkańców w powojennym Olsztynie.

¹ F. Sokołowski, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” (dalej: KMW) 1974, nr 3, s. 292–293.

Przy nie zawsze sprecyzowanym określeniu pojęć „działanie” i „komunikacja” zasadniczym przedmiotem badań nad komunikowaniem się było porozumiewanie się. „Działanie” można rozumieć za Talcottem Parsonsem jako „proces osiągania celów w drodze wyboru najskuteczniejszych środków dostępnych dla aktora w danej sytuacji”². Z kolei „komunikacja” jest, według Michaela Fleischera, „*modus vivendi* wszystkich systemów funkcyjnych systemu społecznego”³. Jürgen Habermas zdefiniował działanie komunikacyjne jako te, które „odnosi się do interakcji przynajmniej dwu podmiotów zdolnych do mówienia i działania, które wchodzi (za pomocą środków werbalnych lub pozawerbalnych) w stosunki interpersonalne. Aktorzy starają się dojść do porozumienia na temat sytuacji związanej z działaniem w celu zgodnego koordynowania planów działania i tym samym działania. Centralne pojęcie *interpretacji* odnosi się w pierwszym rzędzie do negocjowania definicji sytuacji, co do których to definicji możliwy jest konsens. W tym modelu prominentne miejsce przypada, jak zobaczymy, językowi”⁴. Tu także najistotniejsze jest podkreślenie potencjalnej mocy sprawczej językowego działania komunikacyjnego, zawartego w publicznych zarządzeniach, komunikatach, nazwach organizacji publicznych.

Dokumenty ilustrujące działania komunikacyjne Zarządu Miejskiego w Olsztynie są sformułowane zasadniczo w języku polskim, chociaż te, które są związane z uprawnieniami wstępu i funkcjami, są dwujęzyczne – przetłumaczone na język rosyjski. Wynikało to z konieczności przedkładania ich żołnierzom sowieckim, stacjonującym w regionie. Przykładem niech służy nominacja Bronisława Latosińskiego na prezydenta Olsztyna, wydana 20 IV 1945 r. przez płk. Jakuba Prawina, Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski⁵. W tych dwóch językach w początkowym okresie wydawano też dokumenty meldunkowe i rozmaite zaświadczenia⁶. Język niemiecki, aczkolwiek charakterystyczny dla regionu, był w sferze publicznej powszechnie tępiony, a nazwy własne, imiona i nazwiska – zmieniane⁷. 1 X 1948 r. zostało wydane rozporządzenie ministrów Administracji Publicznej i Ziemi

² T. Parsons, *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa 1972, s. 7–8. Zob. też N. Luhmann, *Systemy społeczne. Zarys ogólnej teorii*, Kraków 2007, s. 132–133.

³ M. Fleischer, *Ogólna teoria komunikacji*, Wrocław 2007, s. 174.

⁴ J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, Warszawa 1999, s. 162.

⁵ Muzeum Warmii i Mazur (dalej: MWiM), sygn. DH 4320 OMO, nominacja na prezydenta, Olsztyn 20 IV 1945 r. Inny przykład to dwujęzyczna delegacja do Warszawy, wystawiona 21 IV 1945 r., na nazwisko B. Latosińskiego: sygn. DH 4321 OMO [DH... OMO – sygnatura zbiorów Działu Historii i Etnografii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie].

⁶ Zob. np. MWiM sygn. DH 16725 OMO, zaświadczenie Zenona Bułata o zameldowaniu w rejestrze mieszkańców, Olsztyn 1 VI 1945 r.; DH 203 OMO, zaświadczenie Józefa Czarniawskiego, starszego kucharza w Wydziale Apropowacyjnym Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych w Olsztynie, 20 IV 1945 r.

⁷ Jest to zagadnienie, które mogłoby być przedmiotem odrębnego opracowania, tu zostaną podane tylko przykłady zmian nazw ulic i obiektów w Olsztynie, jakie rejestrowała lokalna prasa: np. „Wiadomości Mazurskie” nr 130, 8 VI 1946 r., s. 3; ibidem nr 38, 16 II 1947 r., s. 3; ibidem, nr 53, 6 III 1947 r., s. 3; „Życie Olsztyńskie” nr 99, 8 VIII 1947 r., s. 3; ibidem, nr 8, 8 I 1948 r., s. 3–4; ibidem, nr 271, 2 X 1949 r., s. 6. Zob. też: R. Matyja, *Miejski grunt. 250 lat polskiej gry z nowoczesnością*, Kraków 2021, s. 286–287.

Odzyskanych o ustaleniu urzędowych, polskich nazw miejscowości⁸. Wcześniejsze, oddzielne rozporządzenie z 1 II 1947 r. obejmowało zmiany nazw rzek i jezior⁹. Nie było możliwości, by używano go w urzędach, nawet w komunikowaniu się z autochtonami słabo posługującymi się językiem polskim. Do wyjątków należy zaliczyć rozporządzenie Zarządu Miejskiego i Starostwa Grodzkiego w Olsztynie, z 5 X 1945 r., wydane w języku polskim i niemieckim, sygnowane nazwiskiem prezydenta Latosińskiego. Ogłoszono w nim obowiązek rejestracji ludności narodowości niemieckiej z Olsztyna. Tekst po niemiecku wzywa do zgłoszenia się do urzędu, natomiast tekst po polsku przekazuje dodatkowe wskazania dla lokatorów i komitetów domowych, zobowiązanych do informowania o lokalach zajmowanych przez „niemców” i pilnowania ruchomości w ich – opuszczonych – mieszkaniach¹⁰. Wątpliwości na temat języka władz administracyjnych zamykał dekret prezydenta Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta, z 30 XI 1945 r., zgodnie z którym „językiem państwowym Rzeczypospolitej Polskiej jest język polski”¹¹.

Proces komunikowania publicznego uwarunkowany jest także wymaganiami związanymi w formą – najczęściej pisemną, okolicznościowymi zwrotami i sformułowaniami, zależnością hierarchiczną komunikujących się podmiotów. Dla tego procesu najważniejsze są zarejestrowane działania komunikacyjne, prowadzone przez instytucje i organizacje w społeczności lokalnej, ze względu na „przebieg procesów komunikacyjno-politycznych, zagadnienia lokalnej opinii publicznej i problemy lokalnej partycypacji politycznej obywateli”¹². Obejmują one wszelkie uzewnętrznione, zrealizowane formy komunikacji międzyosobowej i wewnątrzgrupowej, która przynosi obserwowalne skutki. Najprostszym przykładem jest firmowy papier korespondencyjny prezydenta Olsztyna, opatrzony stosownym symbolem i poświadczający władzę w mieście¹³. Są to również informacje o spotkaniach, zebraniach, raportach, sprawozdaniach, a także zarządzenia. Należą do nich również plakaty i obwieszczenia, które pojawiały się w ruinach olsztyńskich ulic. Są to także komunikaty pośrednie, które ujawniają się poprzez organizację pracy, przydziały stanowisk i obowiązków, awanse, wypłaty wynagrodzenia. Są to także rezultaty działań komunikacyjnych, na przykład uzgodnienia w sprawach administracyjnych i gospodarczych, także należące do nieformalnej i w żaden sposób niezarejestrowanej komunikacji międzyosobowej.

⁸ „Olsztyński Dziennik Wojewódzki” nr 2, 20 I 1949 r., s. 46–52.

⁹ Ibidem, nr 16, 20 X 1947 r., s. 249; ibidem, nr 10, 20 V 1949 r., s. 119–120.

¹⁰ MWiM, sygn. DH 18167 OMO, rozporządzenie o rejestracji ludności niemieckiej, Olsztyn 5 X 1945 r.

¹¹ Dziennik Ustaw (dalej: Dz.U.) 1945, nr 57, poz. 324, Dekret z dnia 30 listopada 1945 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych, za: <https://isap.sejm.gov.pl> (dostęp: 4 II 2022 r.).

¹² S. Michalczuk, *Komunikowanie polityczne. Teoretyczne aspekty procesu*, Katowice 2005, s. 285.

¹³ Koperty urzędu prezydenta i wiceprezydenta Olsztyna: MWiM, sygn. DH 1521 OMO, DH 2168 OMO, DH 4549 OMO, DH 5773 OMO. Zob. też arkusze korespondencyjne: sygn. DH 41–42 OMO.

Działania komunikacyjne stanowią „elementy całego złożonego kompleksu zjawisk społeczno-kulturalnych”¹⁴. Zalicza się do nich powstawanie rozmaitych organizacji, spółek, związanych z Zarządem Miejskim oraz sam Zarząd. Należą do nich również spory polityczne, migracje, niskie poczucie bezpieczeństwa, stan niepewności, zniszczenia wojenne, bieda – także braku narzędzi do pisania i papieru, sposobów „radzenia sobie” i innowacyjności. W publicznych działaniach uczestniczyli najbardziej aktywni aktorzy życia publicznego, tworząc lokalną sieć relacji. Przypuszcza się, że w powojennym Olsztynie owa lokalna sieć relacji, składająca się na komunikowanie publiczne, miała cechy wspólnotowe podporządkowane bieżącym potrzebom organizacyjnym i zabezpieczającym byt, a jednocześnie silnie więziotwórczym, wręcz wiążącym – uzależniającym – uczestników tej komunikacji, stawiającym te zależności ponad regułami i normami. Wydaje się, że znaczącymi cechami ówczesnej komunikacji publicznej było nasycenie konfliktami a także – paradoksalnie – ulotność, ze względu na silną mobilność ludności przyjeżdżającej do Olsztyna.

SFERA PUBLICZNA A DZIAŁANIA KOMUNIKACYJNE

Komunikacja w sferze publicznej wiąże się ze szczególnymi umiejętnościami kształtowania relacji w sytuacjach nie-prywatnych, poświęconych dobru wspólnemu. Sfera prywatna wtedy i teraz wiąże się z tą częścią życia człowieka, która obejmuje rozwój osobisty, indywidualne dobra i wpływy, powiązania, a także przyjaźnie i zażyłości tworzące prywatny kapitał wspólnoty¹⁵. Według Jürgena Habermasa „sferę publiczną najlepiej da się opisać jako sieć dla komunikowania treści i stanowisk, a więc opinii; przepływy komunikacyjne są przy tym tak filtrowane i syntetyzowane, że zgłaszają się do powiązanych w określone tematy opinii publicznych”¹⁶. Procesy charakterystyczne dla sfery publicznej mogły przyczynić się do jej zniszczenia, w momencie, gdy państwa zaczęły działać raczej poprzez procedury publiczne, za pomocą reguł administracyjnych i mechanizmów biurokratycznych, niż poprzez publiczną debatę¹⁷. To, co „publiczne” jest wprawdzie różne od tego, co „biurokratyczne”, lecz jedno z drugim łączy się poprzez publiczne działanie, przez normy i reguły, wspólne w danej grupie¹⁸. W powojennym Olsztynie, w ciągłym zagrożeniu, w sytuacji wymiany ludności, zniszczenia więzi mieszczańskiej i tkanki

¹⁴ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1981, s. 310–312.

¹⁵ M. Augustyniak, *Człowiek w przestrzeni publicznej w filozofii Hannah Arendt*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 2011, nr 17, s. 247–248.

¹⁶ J. Habermas, *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2005, s. 380–381.

¹⁷ J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2004, s. 648–653; J. Wojtowicz, *Późne Oświecenie w Europie. Wybrane zagadnienia okresu 1763–1789*, Toruń 1991, s. 108–122, 148–150.

¹⁸ J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego...*, s. 160–161.

miejskiej, trudno było mówić o opiniotwórczym przepływie treści i publicznej debacie. Nawet te mniej wymagające procedury publiczne i systemy biurokratyczne dopiero były wdrażane. W tym układzie sfera prywatna, ściśle związana z dobrostanem osób i rodzin, była konfrontowana z tym, co publiczne, przez pryzmat indywidualnych potrzeb ekonomicznych, kulturalnych, politycznych¹⁹.

Wspólne dla sfery prywatnej i publicznej są indywidualne działania będące rezultatem poczucia odpowiedzialności społecznej i obywatelskiej oraz więzi charakterystyczne dla kapitału społecznego²⁰. Część wspólna może się pojawić w wyniku debaty publicznej przenoszonej przez media i media społecznościowe w sferę prywatną i postępującego rozdziału między opinią publiczną i medialną opinią publiczną, według rozróżnienia Winfrieda Schulza²¹. Brak takiej debaty w przebiegu konstrukcji struktur, norm i reguł sprzyja powstawaniu specyficznej części wspólnej, w postaci brudnej wspólnoty, definiowanej przez przedkładanie interesów nad lojalność, etykę i prawo²². To pojęcie Adama Podgóreckiego, użyte do opisu więzi w społeczeństwie w PRL, w analizie Anny Kiersztyn podkreśla bardzo duże znaczenie komunikacji nieformalnej w relacjach publicznych. Kontakty nieformalne umożliwiały zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych, podtrzymując tym samym chwiejną równowagę gospodarczą całego państwa, a także pozwalały pogodzić przedsiębiorczość z ograniczeniami spowodowanymi przez ustrój państwowy²³. Rzeczywistość społeczna sprzyjała także wycofaniu, oczekiwaniu i postawie biernej publiczności wobec rozmaitej hierarchii władzy, niż aktywności obywatelskiej, aczkolwiek „bycie obywatelem i korzystanie z praw, obowiązków i przywilejów praktycznie wymaga bycia jednocześnie członkiem publiczności”²⁴.

Komunikacja publiczna w powojennym Olsztynie była kształtowana raczej przez ludzi przyjezdnych, przynoszących ze sobą kompetencje obywatelskie dotyczące sfery publicznej, debaty, opinii publicznej, a także nawiązujących relacje i więzi organizacyjne. Polska ludność miejscowa nie miała znaczącego udziału w lokalnych władzach miejskich²⁵. Społeczność Olsztyna i jego wóldarze funkcjo-

¹⁹ A. Prost, *Granice i obszar prywatności*, w: *Historia życia prywatnego. Od I wojny światowej do naszych czasów*, red. A. Prost i G. Vincent, t. 5, Wrocław 2000, s. 21–22.

²⁰ N. Bobbio, *Democracy and Dictatorship. The Nature and Limits of State Power*, University of Minnesota Press, Minneapolis brw, s. 15–17; R. Putnam, *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 2008, s. 27–49.

²¹ Za: S. Michalczuk, op. cit., s. 161–162. Zob. też – E. Noelle-Neumann, *Spirala milczenia. Opinia publiczna - nasza skóra społeczna*, Poznań 2004, s. 27.

²² A. Kiersztyn, *Granice brudnej wspólnoty*, w: *Idee naukowe Adama Podgóreckiego*, red. J. Kwaśniewski, J. Winczorek, Warszawa 2009, s. 183–184.

²³ R. Tomkiewicz, *Życie codzienne mieszkańców powojennego Olsztyna 1945–1956*, Olsztyn 2003, s. 371–372.

²⁴ S. Michalczuk, op. cit., s. 94–95. Zob. też – D. Gobetti, *Humankind as a system*, w: *Public and Private in Thought and Practice. Perspectives on a Grand Dichotomy*, ed. J. Winetraub, K. Kumar, Chicago/London 1997, s. 106.

²⁵ MWiM, sygn. DH 4424 OMO, spis pracowników Zarządu Miejskiego (miejsce urodzenia, wykształcenie, zatrudnienie w Zarządzie Miejskim, stosunek do służby wojskowej, aktywność w czasie II wojny światowej, przynależność partyjna), Olsztyn 1945.

nowali początkowo w rzeczywistości pozbawionej opinii publicznej, reguł lokalnych, społecznej kontroli. W sferze publicznej prawa, granice i komunikacja zależą od stosunków między jednostką a społeczeństwem, a przede wszystkim od stopnia totalności organizacji społeczeństwa²⁶. W sferze prywatnej ważna jest możliwość wypełniania obowiązków wobec rodziny, relacji intymnych, dążeń związanych z kształtowaniem charakteru, osobowości, kręgosłupa moralnego. Jeśli normy i prawa nie są jasno określone, stopień totalności wysoki, a potrzeby indywidualne pozostają niezaspokojone – żadna ze sfer nie spełnia swoich zadań i nie daje pożądanego poczucia bezpieczeństwa²⁷. Wzrasta wtedy skłonność do omijania reguł. Określają ją zachowania nonkonformistyczne, które mają publiczny charakter oraz zachowania aberracyjne – o charakterze prywatnym²⁸.

Wielu z przybywających do Olsztyna i innych miejscowości Okręgu Mazurskiego nie zostało tu na stałe, z obawy przed brakiem perspektyw zawodowych i politycznych²⁹. Status obywatela i członka publiczności w społeczności Okręgu Mazurskiego nie był łatwo dostępny, należało spełnić szereg warunków, wśród których znalazły się czynniki formalne, jak się polskie obywatelstwo i przynależność narodowa, ale i zgoda na życie zgodnie z zasadami ustroju, który charakteryzowało znaczne ograniczenie przepływu informacji, swobody wypowiedzi i przemieszczania, a także wolności i prywatności. W powojennej Polsce wypaczoną wersją życia publicznego stał się w pewnym czasie kolektywizm³⁰. Było to słowo wytrych, któremu nadawano rozmaite znaczenia – także te, które dotyczyły szeroko pojętej wspólnotowości i obejmowały swoisty dyskurs, opiniowanie oraz wyłanianie wspólnego zdania na dany temat. Prezydent Olsztyna, Czesław Browiński w sprawozdaniu twierdził, że Zarząd Miejski w 1949 r. posługiwał się „metodą kolektywnego działania”, a „dowodem intensywnej kolektywnej pracy jest ilość 45 posiedzeń Kolegium Zarządu Miejskiego i 850 powziętych uchwał; [...] szereg spraw dyskutowano na posiedzeniach i mimo, że powzięta opinia nie znalazła swego wyrazu w uchwale, niejednokrotnie była cenną wytyczną dla Prezydenta miasta jako Starosty Grodzkiego, to jest przedstawiciela Władzy administracyjnej ogólnej”³¹.

²⁶ M.A. Krąpiec, *Ja – człowiek*, Lublin 1991, s. 319–354.

²⁷ E. Wnuk-Lipiński, *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa 1996, s. 94–95. Zob. też – E. Hałas, *Symbol w interakcji*, Warszawa 2001, s. 258.

²⁸ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 234–241.

²⁹ R. Tomkiewicz, op. cit., s. 40–43.

³⁰ M. Mazur, *O człowieku tendencyjnym. Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL. 1944–1956*, Lublin 2009, s. 452 i 561.

³¹ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, „Sprawozdanie Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950 r., s. 2.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ STRUKTURY ZARZĄDU MIEJSKIEGO W OLSZTYNIE

Na Warmii i Mazurach proces organizowania struktury życia społecznego od początku był szczególnie jaskrawy, ze względu na gwałtowną zmianę przynależności państwowej, wymianę ludności i przerwanie procesów kulturowych. Sfera publiczna i jej zbiurokratyzowana forma zyskały znaczną przewagę, co było rezultatem przyjętych zasad ustrojowych, a szczególnie wspomnianej kolektywizacji oraz centralizacji władzy. Okres lat 1944–1950 miał charakter przejściowy. Przyjęto w nim trójstopniowy podział administracyjny. Poza szczeblem centralnym władzę stanowiły rady narodowe – wojewódzkie, powiatowe, miejskie i gminne³². Rady były organami uchwałodawczymi samorządu terytorialnego, pełniły też wobec niego funkcję kontrolną. 11 IX 1944 r. Krajowa Rada Narodowa uchwaliła m.in. ustawę o organizacji i zakresie działania rad narodowych, w której określiła ich strukturę i rolę³³. Olsztyn, jako miasto wydzielone na Ziemiach Nowych, był zarządzany przez prezydenta i wiceprezydenta, których wybierała rada miejska spośród kandydatów zatwierdzonych przez ministra Ziem Odzyskanych³⁴. Przepisy te były ważne do III 1950 r., a te, które odnosiły się do powoływania i składu rad narodowych – do IX 1954 r. Przeprowadzona 3 I 1946 r. nowelizacja ustawy wrześniowej dała radom narodowym podstawy do kontroli rządu i samorządów, oraz „planowania działalności publicznej”³⁵. Ta swoista dwuwładza istniała aż do 20 III 1950 r., gdy ustawa o terenowych organach jednolitej władzy państwowej zniósła samorząd terytorialny i przywróciła pierwotną koncepcję rad narodowych³⁶.

Szczególnie dużo zmieniało się w Olsztynie, który w wyniku powojennej zmiany granic państwowych stał się głównym ośrodkiem miejskim w tym regionie i siedzibą władz Okręgu Mazurskiego, a potem województwa. Wtedy też krótko pojawiły się elementy swoistego poczucia regionalizmu, gdy przedstawiciele z terenu – Michał Staroń (Stronnictwo Ludowe), Stefan Cendrowski i Kazimierz Pietrzak-Pawłowski – prowadzili negocjacje z władzami centralnymi na temat wielkości tworzonej tu jednostki administracyjnej³⁷. M. Staroń był członkiem Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej (MWRN), a także kandydatem na posła z Bloku Stronnictw Demokratycznych, w wyborach w 1947 r.³⁸ K. Pietrzak-Pawłowski – był

³² R. Syrwid, *Wstęp*, w: *Starostwo powiatowe w Olsztynie 1945–1950. Wybór dokumentów*, wybrał, wstępem i komentarzem opatrzył R. Syrwid, Olsztyn 2009, s. IX–X.

³³ T. Mołdawa, *Ludzie władzy. 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 9.

³⁴ R. Syrwid, *op. cit.*, s. XII.

³⁵ J. Bardach, B. Leśniadorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1977, s. 626.

³⁶ T. Fuks, A. Łopatka, M. Rybicki, W. Skrzydło, *Ustrój polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1986, s. 229.

³⁷ E. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980, s. 34–35.

³⁸ B. Łukaszewicz, *Raptularz miejski. Olsztyn 1945–2005*, Olsztyn 2006, s. 32 i 55.

członkiem MWRN, Polskiego Komitetu Narodowościowego powołanego przez Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski oraz członkiem Rady Doradczej przy prezydencie miasta³⁹. S. Cendrowski był naczelnikiem Wydziału Samorządowego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, a potem członkiem Wojewódzkiej Rady Narodowej⁴⁰. Urząd Pełnomocnika został przekształcony w Urząd Wojewódzki w maju 1946 r.⁴¹ W ówczesnej lokalnej prasie pisano: „obszar przejęty przez władze polskie obejmował początkowo ok. 28 tys. km², podzielony administracyjnie na 28 powiatów. Po wyłączeniu powiatów Elbląg, Malbork, Kwidzyn, i Sztum do województwa gdańskiego i powiatów Ełk, Olecko, Gołdap do województwa białostockiego – Okręg Mazurski liczy dzisiaj 18 powiatów z wydzielonym administracyjnie Olsztynem o ogólnym obszarze 25,5 tys. km²”⁴². Oznaczało to 18 centrów administracyjnych, kształtujących sferę komunikacji publicznej, w sytuacji większej lub mniejszej niepewności, na przykład dotyczącej przebiegu północnej granicy Polski.

W Olsztynie działały również inne instytucje publiczne, konstruujące zawiąły czasem struktury lokalnej komunikacji: Starostwo Powiatowe, Dyrekcja Kolejowa, Sąd Apelacyjny, Sąd Okręgowy, Sąd Grodzki, Wojewódzki Urząd Ziemski, Izba Skarbowa, Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa, Wojewódzka Komenda MO, Państwowy Urząd Repatriacyjny, Urząd Informacji i Propagandy, Dyrekcja Poczty i Telegrafów, Dyrekcja Cei, Zjednoczenie Energetyczne na Okręg Mazurski, Wojewódzki Tymczasowy Urząd Państwowy, Izba Rzemieślnicza, Izba Przemysłowo-Handlowa, Kuratorium Szkolne, Dyrekcja „Radio Polskie”, Urząd Kinofikacji, Dyrekcja Lasów Państwowych, Wojewódzki Urząd Samochodowy, Zarząd Olsztyna – Starostwo Grodzkie, Ubezpieczalnia Społeczna, Czerwony Krzyż, Urząd Do Walki z Epidemią, Oddział Banku Narodowego, Oddział Banku Rolnego, Oddział Banku Związku Spółek Zarobkowych, Oddział Banku „Społem”, Muzeum Mazurskie i inne.

Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski był organem nadrzędnym wobec Zarządu Miejskiego. Zarząd Miejski w Olsztynie został powołany 20 III 1945 r., przez Jakuba Prawina, Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski. W maju 1945 r. Inspektorat Centralny Urzędu zlustrował i zatwierdził skład i strukturę Zarządu oraz zalecił m.in. „wywieszenie tablicy informacyjnej, otrzymanie od Wydziału Organizacyjnego zlecenia na utworzenie dziennika urzędowego oraz

³⁹ Ibidem, s. 22, 30 i 32. Rada Doradcza była organem powołanym przez T. Pałuckiego, nowego prezydenta Olsztyna: APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny], Protokoły i uchwały, sprawy ogólnoadministracyjne i sprawozdania, k. 22.

⁴⁰ *Protokół z pierwszego posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej Olsztyńskiej 25 II 1945 r., dok. 13, w: Starostwo powiatowe w Olsztynie...*, s. 100.

⁴¹ F. Sokołowski, op. cit., s. 300 i 311.

⁴² „Wiadomości Mazurskie” nr 11, 30 XII 1945 r., s. 3.

utworzenie [...] giełdy pocztowej (korespondencyjnej)⁴³. O zwierzchności Pełnomocnika świadczy także jego wpływ na obsadzanie stanowisk w strukturze Zarządu. W październiku 1945 r. naczelnik Wydziału Apropowizacji i Handlu Urzędu Pełnomocnika spowodował zmianę na stanowisku kierownika Wydziału Apropowizacji Zarządu Miejskiego. Jej powodem był „brak energii i należytego zainteresowania pracą” dotychczasowego funkcyjnego. Pismo urzędowe zostało skierowane do prezydenta Olsztyna i sformułowane w tonie „proszę o zwolnienie go z zajmowanego stanowiska. Na to miejsce proponuję ob. Chojnowskiego, pracownika tegoż Wydziału Zarządu Miasta”⁴⁴.

Pierwszym prezydentem Olsztyna był B. Latosiński, który urzędował od 30 III do 5 XI 1945 r. Latosiński do 20 I 1946 r. pełnił urząd prezydenta niejako w zastępstwie, choć już w grudniu 1945 r. było jasne, że po zakończeniu urlopu Latosiński nie wróci na dotychczasowe stanowisko⁴⁵.

Współpracowało z nim dwóch wiceprezydentów. Jednym z nich był mgr Jan Trzópek, który zajmował się m.in. sprawami starostwa miejskiego i nadzorował Miejską Straż Porządkową. Drugi wiceprezydent, Marian Kamiński, był odpowiedzialny za gminę miejską. Do Zarządu należeli: K. Pietrzak-Pawłowski, inż. Stanisław Babiński, Wanda Pieniężna i mjr Eugeniusz Morozowicz, który od 1 IX 1945 r. został dyrektorem Miejskich Przedsiębiorstw Przemysłowych, miał nadzorować Straż Pożarną i Miejską Straż Porządkową. Jako członek Zarządu Miejskiego reprezentował go „w sprawach związanych z Wojennymi Władzami Radzieckimi”⁴⁶. Na miejsce tego ostatniego pierwotnie proponowano Bernarda Szczepańskiego, który był zatrudniony najpierw w Referacie Opieki Społecznej Starostwa Olsztyńskiego, a potem w Referacie Społeczno-Politycznym⁴⁷. Członkowie Zarządu kontrolowali przedsiębiorstwa miejskie, jako przewodniczący rad nadzorczych mogli mieć wgląd w prace poszczególnych działów gospodarki i z taką wiedzą uczestniczyli w zebraniach Zarządu Miejskiego⁴⁸.

Następcą Latosińskiego został Tadeusz Pałucki, członek Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), dotąd dyrektor Wojewódzkiego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (PUR) w Olsztynie. Oddział ten istniał w Olsztynie od 31 III

⁴³ MWiM, sygn. DH 4397 OMO, Inspektorat Centralny Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski do prezydenta Miasta w Olsztynie, Olsztyn 25 V 1945 r.

⁴⁴ MWiM, sygn. DH 4399 OMO, naczelnik Wydziału Apropowizacji i Handlu Urzędu Pełnomocnika RP na Okręg Mazurski do prezydenta Olsztyna, Olsztyn 11 X 1945 r.

⁴⁵ M. Gałęziowska, *Bronisław Latosiński – pierwszy prezydent Olsztyna*, KMW 2000, nr 1, s. 92–94.

⁴⁶ MWiM, sygn. DH 4417 OMO, pismo do mjr. E. Morozowicza, Olsztyn 4 IX 1945 r.; E. Morozowicz był też odpowiedzialny za „likwidację sprawy niemieckiej”: APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny], protokół z zebrania Zarządu Miejskiego 8 IX 1945 r., k. 5–7 [APO ZM – sygnatura Archiwum Państwowe w Olsztynie, zespół Zarząd Miejski w Olsztynie].

⁴⁷ Sprawozdanie z pracy Starostwa Olsztyńskiego za kwiecień 1945 r. dla Wydziału Organizacyjnego Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, 2 V 1945 r., dok. nr 2: *Starostwo powiatowe w Olsztynie ...*, s. 4. Zob. też – Wykaz pracowników zatrudnionych w Starostwie Powiatowym w Olsztynie, 23 II 1946 r., dok. 12, ibidem, s. 92.

⁴⁸ MWiM, sygn. DH 4395 OMO, skład osobowy Zarządu Miasta Olsztyn, 20 VII 1945 r.

1945 r., kiedy przybyła ekipa pod kierownictwem Pałuckiego, wysłana przez Zarząd Centralny PUR w Łodzi. Oddział PUR w Olsztynie rozpoczął swoją działalność 7 IV 1945 r., a zakończył ją w 1951 r.⁴⁹

Od początku funkcjonowania język urzędowy tych instytucji był wieloznaczny, ogólnikowy, zostawiał wiele miejsca na interpretację rzeczywistych czynności i działań. Według treści zaproszenia na obrady Okręgowego Zjazdu Rejonowych Inspektorów Osadnictwa i Kierowników Punktów Etapowych Państwowego Urzędu Repatriacyjnego Okręgu Mazurskiego, wystosowanego przez Pałuckiego 19 VIII 1945 r. omawiano dotychczasowe efekty akcji osiedleńczej, by „usprawnić aparat wykonawczy”. Wiązało się z tym również „informowanie czynników społeczno-wykonawczych i zacieśnianie węzłów współpracy z urzędami, organizacjami i stronnictwami politycznymi”⁵⁰. Wieloznaczność komunikowania się nie musiała specjalnie utrudniać funkcjonowania instytucji miejskich, ze względu na ludzi, którzy pełnili w nich kierownicze stanowiska.

Zasady funkcjonowania i organizacja zarządu zmieniały się w ciągu pierwszych miesięcy 1945 r. choćby dlatego, że polski system administracyjny w Olsztynie był tworzony od podstaw. Innowacje wprowadzano w miarę zmieniających się potrzeb mieszkańców miasta i przekształceń systemu politycznego. Początkowo Zarząd Miejski pełnił funkcję „władzy administracji ogólnej I instancji”⁵¹. Z chwilą powstania Miejskiej Rady Narodowej (MRN), 20 I 1946 r., Zarząd Miejski znalazł się w jej strefie wpływu. Przedstawiał sprawozdania z działalności na posiedzeniach Rady, która z kolei uchwałała budżet Zarządu i kontrolowała działalność przedsiębiorstw i instytucji miejskich. Zarząd zbierał się wówczas raz w miesiącu⁵².

Zależności były widoczne również w składzie osobowym obu instytucji. Przewodniczącym MRN został T. Pałucki, który był jednocześnie stałym przedstawicielem MRN w Mazurskiej Wojewódzkiej Radzie Narodowej. Zastępcami Pałuckiego w MRN byli wiceprezydenci miasta – Aleksander Kruczyński z Polskiej Partii Robotniczej (PPR) i M. Kamiński. T. Pałucki został ponownie wybrany na stanowisko prezydenta 27 V 1946 r., wtedy też ustalono nowy skład Zarządu Miejskiego i oddzielono funkcję prezydenta od stanowiska przewodniczącego MRN. W nowym składzie MRN, przewodniczącym miał zostać Feliks Zimnoch, ale zrezygnował, a na to stanowisko wybrano A. Kruczyńskiego, który pełnił je do 31 XII 1949 r. Z kolei M. Kamiński był wiceprzewodniczącym od 20 I 1946 r. do 29 IX 1948 r., jego następcą do 25 X 1949 r. był Mieczysław Nowak, a do 5 VI 1950 r.

⁴⁹ W. Gieszczyński, *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999, s. 24.

⁵⁰ MWiM, sygn. DH 4379 OMO, zaproszenie na obrady, Olsztyn sierpień 1945 r.

⁵¹ MWiM, sygn. DH 1994 OMO, sprawozdanie C. Browińskiego, wygłoszone na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej, 22 VII 1949 r., s. 2.

⁵² C. Browiński, *Olsztyn 1945–1970*, Olsztyn 1974, s. 37.

Henryk Święcicki, który od 1 I 1950 r. pełnił również funkcję przewodniczącego⁵³. Wiceprezydentem był A. Kruczyński, a ławnikami – członkami prezydium – Wojciech Pecarz, Adam Świdorski (PPR) i Jerzy Smoleński ze Stronnictwa Demokratycznego (SD)⁵⁴.

T. Pałucki pozostał na fotelu prezydenta Olsztyna do 29 XI 1948 r. W tym czasie zmieniał się skład Zarządu. Od 28 IV 1947 r. wiceprezydentami byli Jerzy Smoleński i Witold Zieliński, ławnikami – Józef Krajewski z PPS, Stefan Liniewicz, Tadeusz Tyflewski i K. Pietrzak-Pawłowski. Obaj zastępcy ustąpili 28 VI 1948 r. Wówczas wiceprezydentem został Hilary Chrzanowski, a ławnikiem Józef Deja. Po rezygnacji Pałuckiego stanowisko prezydenta nie było obsadzone do 30 III 1949 r. W tym okresie – 22 XII 1948 r. – zrezygnowali także H. Chrzanowski i J. Deja. Wiceprezydentem został Kazimierz Frąckiewicz, a ławnikiem Aleksander Najder.

30 III 1949 r. stanowisko prezydenta objął Czesław Browiński, jego zastępcami zostali Stefan Nafalski i Józef Trawiński, a ławnikami Mirosław Matuszewski, T. Tyflewski, Aleksander Najder, Wacław Medyński. 26 XI 1949 r. S. Nafalskiego zastąpił Franciszek Kurzynoga, a dwa dni później ustąpił ławnik M. Matuszewski. C. Browiński zakończył urzędowanie 24 V 1950 r., kiedy weszła w życie ustawa z 20 III 1950 r., o terenowych organach administracji rządowej. Zniesiono wówczas cały pion instytucji – stanowiska wojewody, prezydenta, burmistrzów, wójtów, a ich zadania przejęły prezydium rad narodowe.

W ciągu pięciu lat funkcjonowania polskiej administracji w Olsztynie urzędowało trzech prezydentów miasta. W tym czasie pierwszy zrezygnował w niejasnych okolicznościach, był trzymiesięczny wakat na stanowisku, a ostatni prezydent objął swoje stanowisko na kilka miesięcy. Jednocześnie zmieniała się struktura i obsada stanowisk Zarządu Miejskiego, co najprawdopodobniej nasilało wewnętrzną komunikację w urzędzie.

W Zarządzie Miejskim początkowo funkcjonowało 13 jednostek: wydziały Ewidencji Ludności, Robót Publicznych, Finansowy, Pośrednictwa Pracy, Aprowizacji, Ogólny, Administracyjno-Prawny, Przemysłowo-Handlowy, Rolny, Zdrowia i Opieki Społecznej, Kwaterunkowy. Jako odrębne zostały zaliczone straż ogniowa i tartaki⁵⁵. W 1949 r. dodano „referat spraw Funduszu Gospodarki Mieszkaniowej”⁵⁶. Organizacja Zarządu lub tylko jego wydziałów był zmieniana – konstruowano ją w miarę rozszerzania się zadań, rozbudowy struktury, porządkowania życia społecznego. Stało się tak m.in. po inspekcji wiceprezydenta J. Trzópka, dokonanej

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ B. Łukaszewicz, op. cit., s. 34.

⁵⁵ MWiM, sygn. DH 4423–4428 OMO, spisy pracowników Zarządu Miejskiego, wykazy etatów, dane personalne, Olsztyn 1945 r.

⁵⁶ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950 r., s. 2

w biurze Zarządu Miejskiego, w wyniku której zaproponowano założenie bibliotek w wydziałach Zarządu i biblioteki ogólnej oraz zalecono organizację szkoleń dla pracowników⁵⁷. Po kontroli pełnomocnika rządu J. Prawina wprowadzono innowacje organizacyjne w Wydziale Kwaterunkowym. Według nowego planu Wydział Kwaterunkowy miał się składać z czterech sekcji: I – lokale przemysłowe i handlowe; II – lokale mieszkalne i budynki urzędowe; III – Zarząd Nieruchomości Miejskich; IV – meble i urządzenia mieszkaniowe. W każdej sekcji miał pracować kierownik, dwóch referentów, kontrolerzy, w III sekcji dodatkowo dozorca domów, a w IV – magazynierzy⁵⁸. Według C. Browińskiego wydział ten do 1949 r. składał się z Referatu Apropowizacji, Przemysłu i Handlu, Ruchu Drogowego, potem nastąpiła reorganizacja. Referat apropowizacji został zlikwidowany, z Referatu Przemysłu i Handlu utworzono dwie jednostki, Referat Ruchu Drogowego przeniesiono do Samodzielnego Oddziału Wojskowego⁵⁹.

B. Latosiński polecił utworzyć Referat Widowiskowo-Prasowy przy starostwie grodzkim 3 X 1945 r. Miała go prowadzić Wanda Olszańska, która była kierownikiem Wydziału Apropowizacji⁶⁰, a następnie kierownikiem miejskiego Wydziału Oświaty i Kultury⁶¹. B. Latosiński na zebraniu Zarządu, 2 X 1945 r., złożył wniosek, by poważnie przeorganizować strukturę Zarządu i utworzyć 4 komisje z przewodniczącymi: kwaterunkowej (S. Babiński), wodociągów i kanalizacji (inż. Stanisław Nosarzewski), apropowizacyjnej (W. Pieniężna), robót publicznych (K. Pietrzak-Pawłowski)⁶².

Ważne zadania pełniła – jako przedsiębiorstwo samorządowe I klasy – Dyrekcja Przedsiębiorstw Miejskich. Wprawdzie na początku 1949 r. groziła jej likwidacja, jednak Ministerstwo Administracji Publicznej postanowiło o utrzymaniu tej instytucji. Według „Sprawozdania opisowego” za rok 1949 Dyrekcja zarządzała większością olsztyńskiej infrastruktury: „1) Gazownia Miejska, 2) Wodociągi i Kanalizacja, 3) Rzeźnia i Targowiska Zwierzęce, 4) Miejskie Zakłady Komunikacyjne i 5) Zakład Oczyszczania miasta. W ciągu roku sprawozdawczego wcielono do Dyrekcji dalsze przedsiębiorstwa, a mianowicie: 6) Lasy i Plantacje Miejskie, 7) Hala Targowa, 8) Zarząd Nieruchomości Miejskich, 9) Tartak pod zarządem gm. m. Olsztyna (dawniej Sp. z o.o. WEO) i 10) Miejskie Hotele Robotnicze (w organizacji)”⁶³.

⁵⁷ MWiM, sygn. DH 4411 OMO, zalecenia po inspekcji, Olsztyn 13 VI 1945 r.

⁵⁸ MWiM, sygn. DH 4394 OMO pismo polustracyjne płk J. Prawina, po inspekcji Zarządu Miejskiego, Olsztyn 17 VIII 1945 r.; zob. też – MWiM, sygn. DH 4431 OMO, struktura Wydziału Kwaterunkowego oraz funkcje i nazwiska pracowników [Olsztyn, 1945].

⁵⁹ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950 r., s. 15.

⁶⁰ MWiM, sygn. DH 4424 OMO, lista pracowników Zarządu Miejskiego [1945 r.]

⁶¹ MWiM, sygn. DH 4421 OMO, polecenie prezydenta Olsztyna skierowane do wiceprezydenta Olsztyna, w sprawie organizacji Referatu widowiskowo-Prasowego przy starostwie grodzkim, Olsztyn 3 X 1945 r.

⁶² APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny], Protokoły i uchwały, sprawy ogólnoadministracyjne i sprawozdania, k. 10–11.

⁶³ MWiM, sygn. DH 1991 OMO, „Sprawozdanie opisowe Dyrekcji Przedsiębiorstw Miejskich w Olsztynie za rok 1949”, s. 1.

Poza zarządem Dyrekcji pozostawało wówczas Miejskie Przedsiębiorstwo Budowlane, Miejski Ośrodek Zdrowia, żłobek, biblioteka, szkoła muzyczna, teatr im. S. Jaracza, rakarnia oraz Miejska Zawodowa Straż Pożarna. Jako „nie wyodrębnione” funkcjonowały betoniarnia, garaże i Miejska Straż Porządkowa⁶⁴.

KOMUNIKACYJNE DZIAŁANIA ZARZĄDU MIEJSKIEGO W SFERZE PUBLICZNEJ

Działania komunikacyjne, realizowane w strukturach Zarządu Miejskiego w Olsztynie, odzwierciedlały sposoby rozwiązywania podstawowych problemów powojennego życia w mieście. Była to ważna płaszczyzna porozumiewania, na której kształtowało się zaufanie między strukturami administracji a mieszkańcami miasta. Jak się wydaje, polegało to zasadniczo na konstruowaniu regulacji, zarządzeń, wyznaczaniu granic dowolności postępowania.

Proces ten obejmował sprawy najprostsze, oczywiste i nieoczywiste – jego częścią był np. nakaz zabierania własnej łyżki do stołówki Zarządu Miasta⁶⁵, informacje o godzinach otwarcia sklepów⁶⁶, zezwolenia na działalność gospodarczą⁶⁷, po obowiązek meldowania się⁶⁸ oraz rozporządzenie o godzinie policyjnej od 24.00 do 5.00 rano⁶⁹. Były to także regulacje ruchu drogowego w mieście, wydane przez wojewodę, w którego zastępstwie podpisał się wicewojewoda Tadeusz Koral-Krzysztof, który wydał zarządzenie ograniczenia prędkości w Olsztynie do 30 km/h. Wojewoda ustanowił też inne przepisy, które obowiązywały nie tylko w Olsztynie, ale i w całym województwie. Były to grzywny dla nietrzeźwych kierowców, kary za parkowanie w miejscach niedozwolonych, brak dokumentów lub za zły stan techniczny pojazdu. Zabroniono też „poruszania się pojazdu mechanicznego po drogach publicznych bez oświetlenia zewnętrznego w czasie po temu zakazanym”⁷⁰. Oprócz grzywny, kierowca mógł stracić prawo jazdy na tydzień lub maksymalnie na rok. Pod koniec września Zarząd Miejski ogłosił, że wszyscy właściciele „pojazdów mechanicznych” mieli je zarejestrować do 25 X 1945 r.⁷¹

⁶⁴ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950 r., s. 3 i 27.

⁶⁵ MWiM, sygn. DH 51–52 OMO, ogłoszenia „każdy zobowiązany mieć swoją łyżkę, Olsztyn 1945.

⁶⁶ MWiM, sygn. DH 2064 OMO, zarządzenie o godzinach działania placówek handlowych i zakładów przemysłowych, Olsztyn 25 IX 1945 r.

⁶⁷ MWiM, sygn. DH 1922–1923 OMO, korespondencja w sprawie zezwolenia na prowadzenie warsztatu ślusarskiego, Olsztyn 31 VIII 1945 r.

⁶⁸ MWiM, sygn. DH 1989 OMO, obwieszczenie o obowiązku meldowania się wydane przez prezydenta B. Latońskiego, Olsztyn 29 VIII 1945 r.

⁶⁹ MWiM, sygn. DH 2063 OMO, rozporządzenie o godzinie policyjnej, Olsztyn 19 IX 1945 r.

⁷⁰ MWiM, sygn. DH 10193 OMO, zarządzenie o ograniczeniu prędkości pojazdów, Olsztyn 8 VIII 1946 r.

⁷¹ MWiM, sygn. DH 2065 OMO, ogłoszenie w sprawie zgłaszania pojazdów mechanicznych, Olsztyn 25 IX 1945 r.

Działania Zarządu Miejskiego były odpowiedzią na ważne problemy codziennego życia – aby poprawić bezpieczeństwo, w mieście planowano sformować Miejską Straż Porządkową⁷². Zarząd Miejski wspierał też inicjatywy mieszkańców – w mieście zorganizowano rzeźnię, a weterynarz Jerzy Żebrowski napisał do Zarządu Miejskiego podanie i wyczylił wszystkie niezbędne mu przyrzady, wskazał przy okazji na konieczność remontu budynku rzeźni, potrzebę wyznaczenia opłat⁷³. On też utworzył pierwszą praktykę weterynaryjną w mieście⁷⁴. Działania komunikacyjne były tu podobne do wielu innych – zostały sformułowane potrzeby, a ich zaspokojenie zależało od władz miejskich.

Niezbędna była organizacja leczenia ludzi. Na początek stworzono ramowe zasady przyjmowania chorych, spisy możliwych do wykonania zabiegów dentystycznych, odbierania porodów⁷⁵. Po przemarszu wojsk sowieckich odnotowano wyższe wskaźniki chorób wenerycznych. Rezultatem złych warunków sanitarnych i niedożywienia był tyfus, malaria, świerzb, biegunka, grypa, gruźlica i wiele innych⁷⁶. Prezydent Latosiński prosił ministra zdrowia Franciszka Litwina (1899–1965) o przydział środków leczniczych dla szpitala zakaźnego⁷⁷. Istotne były zarządzenia o zwalczaniu plagi chorób zakaźnych w regionie⁷⁸. Prezydent wydał też specjalne „zarządzenie dla walki z epidemią tyfusu brzuszego”, które podpisał także naczelnik miejskiego Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej, dr Adam Pawłowski⁷⁹. Na tej podstawie wprowadzano środki ostrożności, by zapobiec rozprzestrzenianiu się choroby.

Epidemia tyfusu wybuchła w Olsztynie z powodu fatalnych warunków sanitarnych, braku sieci wodociągów i kanalizacji⁸⁰. Ponieważ w mieście nie było urzędów do określania jakości wody, prezydent napisał podanie do Dyrekcji Wodociągów i Kanalizacji w Warszawie, by zbadano jakość olsztyńskiej wody⁸¹. Jednocześnie w samym mieście prezydent 23 VII 1945 r. wydał zarządzenie regulujące

⁷² MWiM, sygn. DH 4458 OMO, projekt statut Miejskiej Straży Porządkowej, Olsztyn VII 1945 r.

⁷³ MWiM, sygn. DH 4448 OMO, pismo dotyczące zasad funkcjonowania rzeźni miejskiej, Olsztyn 14 VI 1945 r.

⁷⁴ MWiM, sygn. DH 4759 OMO, poświadczenie rejestracji zawodu lekarza weterynarii – J. Żebrowskiego, Olsztyn 20 I 1948 r.; MWiM, sygn. DH 4760 OMO, poświadczenie Wydziału Administracyjnego Zarządu Miejskiego, że J. Żebrowski powiadomił o otwarciu praktyki weterynaryjnej, Olsztyn 10 II 1948 r.

⁷⁵ MWiM, sygn. DH 4436–4437 OMO, prośby Janiny Skrzypińskiej do prezydenta o zatwierdzenie zasad leczenia i dokonywania zabiegów wraz z ich wymienieniem, Olsztyn z 17 IX 1945 r. Zob. też – korespondencja między Centralnym Ośrodkiem Zdrowia w Warszawie a olsztyńskim ośrodkiem lecznictwa, dotyczy pieniędzy przekazanych z Warszawy, 2 XI 1945 r.: APO ZM, 411/385 [Wydział Społeczny], k. 384.

⁷⁶ A. Bujko, *Stan sanitarno-epidemiczny na Warmii i Mazurach w latach 1945–1950: wybrane zagadnienia*, KMW 2011, nr 2, s. 253–255.

⁷⁷ MWiM, sygn. DH 4435 OMO, pismo B. Latosińskiego, Olsztyn V 1945 r.

⁷⁸ MWiM, sygn. DH 668 OMO, „Zarządzenie celem skutecznego zwalczania chorób zakaźnych na terenie m. Olsztyna”, Olsztyn 1945.

⁷⁹ MWiM, sygn. DH 4400 OMO, „Zarządzenie dla walki z epidemią tyfusu brzuszego...”, Olsztyn 1945.

⁸⁰ R. Tomkiewicz, op. cit., s. 86–87.

⁸¹ MWiM, sygn. DH 4415 OMO, podanie B. Latosińskiego, Olsztyn 21 VII 1945 r.

pracę Zakładów Wodociągowych Miejskich i zasady przyłączania domów do sieci wodociągowej: „Zarząd Miejski podaje ogółowi mieszkańców do wiadomości [...], „ustala i upoważnia Zakłady Wodociągowe do pobierania następujących opłat”⁸². Zostało ono utrzymane w tonie nakazującym, poszczególne działania są poparte uzasadnieniem, ale też opatrzone ostrzeżeniem, że każde samowolne działanie w tym względzie miało być ścigane jako sabotaż. Część informacyjna to cennik opłat za przyłącza i zużycie wody.

Do ważnych obwieszczeń należy zaliczyć te, które dotyczyły kwestii narodowościowych. Wprowadzały one wyraźny, aczkolwiek przewidywalny podział w przestrzeni publicznej. Służyła temu już wspomniana obowiązkowa rejestracja ludności niemieckiej, a także wezwanie ludności niemieckiej do „dobrowolnego wyjazdu”, a w razie odmowy zagrożone osadzeniem w obozie⁸³. Równie ważne zarządzenia regulowały kwestie przemieszczania ruchomości poniemieckich. Podobnie jak wcześniejsze akty, były one formułowane bezosobowo, w tonie nakazu: „podaje się do wiadomości [...]; obowiązek zgłoszenia ciąży na [...] odpowiedzialność za niezgłoszenie ponosi w pierwszym rzędzie użytkownik pomieszczenia, w którym przedmioty się znajdują [...]; „w razie niedopełnienia tego obowiązku użytkownik zostanie pozbawiony przede wszystkim [sic!] prawa dalszego użytkowania”⁸⁴.

Wydział Kwaterunkowy Zarządu Miejskiego współpracował z Komitetem Osiedleńczym (potem Samodzielnym Oddziałem Osiedleńczym), gdyż spore problemy w mieście sprawiał brak możliwości do wykorzystania mieszkań i lokali. Kłótnie o mieszkania były częstym zjawiskiem w powojennym Olsztynie, szczególnie poszukiwane były te nie zniszczone, kompletnie umeblowane – wówczas pierwszeństwo mieli pracownicy instytucji oraz administracji⁸⁵. Mieszkania przejmowano je od dawnych właścicieli, którzy zostali przesiedleni do Niemiec, zaginęli lub już nie żyli.

Przy zajmowaniu mieszkań stosowano prawo silniejszego, często z samego szczytu hierarchii władzy. Przykładem służy odpis rozkazu z 12 X 1945 r. generała dywizji Mariana Spychalskiego, wiceministra obrony narodowej i zastępcy naczelnego dowódcy Wojska Polskiego ds. polityczno-wychowawczych. Nakazał

⁸² MWiM, sygn. DH 4402 OMO, zarządzenie o sieci wodociągowej, Olsztyn 23 VII 1945 r.

⁸³ MWiM, sygn. DH 18168 OMO, wezwanie do ludności niemieckiej, Olsztyn 4 X 1945 r.

⁸⁴ MWiM, sygn. DH 59 OMO, obwieszczenie Tymczasowego Zarządu Państwowego na Okręg Mazurski, Olsztyn 28 II 1946.

⁸⁵ Przykłady operowania lokalami są następujące: zaświadczenie o zamieszaniu w Olsztynie S. Wiśniewskiego, 9 V 1945 r. – sygn. DH 2055 OMO; potwierdzenie zameldowania Gustawa Leydinga, 24 VI 1946 r. – MWiM, sygn. DH 949 OMO; informacja Wydziału Kwaterunkowego o przydziale mieszkania S. Brzozowskiemu, 17 VII 1945 r. – sygn. DH 2049 OMO; informacja Biura Kwaterunkowego o przydziale mieszkania W. Krzywcowi, 1945 – sygn. DH 4522 OMO; informacja Biura Meldunkowego Zarządu Miejskiego o przydziale mieszkania Z. Tworkowskiemu, 1945 – sygn. DH 6717 OMO; przydział mieszkania dla pracownika PKP z wydziału Kwaterunkowego Zarządu Miejskiego, 28 II 1948 r. – sygn. DH 15729 OMO; zaświadczenie o mieszkaniu dla J. Żebrowskiego, 8 X 1948 r. – sygn. DH 4763 OMO.

on, by generał sowiecki (w latach 1944–1946 w Wojsku Polskim) Włodzimierz Kierp zwolnił willę, zamieszkaną przez Mirosława Dąbrowskiego, dyrektora Szkoły Muzycznej⁸⁶. Na samowolne zajmowanie mieszkań przez wojskowych skarżył się pełnomocnik rządu J. Prawin ówczesnemu dyrektorowi Związku Rewizyjnego spółdzielni, K. Pawłowskiemu, który w piśmie do komendanta garnizonu olsztyńskiego, przytoczył kilka przykładów odbierania lokali pracownikom milicji, sądu, Izby Skarbowej. Ponieważ dochodziło przy tym do dość poważnych zatargów, pełnomocnik rządu żądał uregulowania tego problemu powołując się na rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 13 z 3 VIII 1945 r.⁸⁷ Jednak rok później sytuacja się zmieniła – na polecenie wojewody olsztyńskiego prezydent miasta musiał znaleźć zastępcze lokale dla wysiedlonych mieszkańców ul. Grabowskiego. Ich dotychczasowe mieszkania przekazano wojsku⁸⁸.

Częste były też donosy i układy między zainteresowanymi zdobyciem konkretnego lokalu. W czerwcu 1945 r. Józef Polubiec (Polubisz?), sierżant komendy garnizonu Wojska Polskiego w Olsztynie, napisał podanie o przydzielenie mu mieszkania E. Haske⁸⁹. Zbiegło się ono w czasie ze skargą Józefa Sutaka, kierownika Wydziału Przemysłowo-Handlowego Zarządu Miejskiego, jaką złożył na E. Haske, „który jest stuprocentowym niemcem [sic!] i w dodatku partyjnym”⁹⁰, jak twierdził J. Sutak. W całą sprawę był jeszcze zamieszany inspektor Akcyz i Monopoli w Olsztynie, Zdzisław Chwirut, który razem z J. Sutakiem podpisał się pod skargą na Haske, skierowaną do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) przez prezydenta Olsztyna. W sprawie zeznawał jeszcze Warmiak, Gustaw Siekierski, który mieszkał w tym samym domu, co Haske. Jego zeznania mogły obciążyć J. Sutaka, gdyż ujawniły, że jakiś cywil zaopatrywał się u Haske w sprzęty domowe i meble, a także jadał u niego obiady. Zgodnie ze słowami G. Siekierskiego mógł to być właśnie J. Sutak. Latosiński w piśmie do WUBP sugerował, by zwrócić uwagę na protokół z przesłuchania tego Warmiaka⁹¹.

Nieco inny jest problem braku mieszkań w relacjach między strukturami partyjnymi a Zarządem Miejskim, w 1945 r. W Olsztynie wówczas istniały komitety Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Demokratycznego i ich późniejszych wariantów. Aktywność komitetów partyjnych w organizacji powojennego systemu administracyjnego w województwie olsztyńskim również była znacząca, aczkolwiek przynależność

⁸⁶ MWiM, sygn. DH 4352 OMO, odpis pisma zastępcy Naczelnika Dowództwa WP ds. Polityczno-Wychowawczych, Olsztyn 12 X 1945 r.

⁸⁷ MWiM, sygn. DH 4353 OMO, kopia pisma Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski płk. J. Prawina, Olsztyn 23 X 1945 r.

⁸⁸ R. Tomkiewicz, op. cit., s. 118.

⁸⁹ MWiM, sygn. DH 4390 OMO, podanie o przydział poniemieckiego mieszkania, Olsztyn, VI 1945 r.

⁹⁰ MWiM, sygn. DH 4389 OMO, zespół dokumentów dotyczących sprawy E. Haske, Olsztyn, 26 VI 1945 r.

⁹¹ Ibidem.

partyjna członków Zarządu Miejskiego była różnorodna, a sporo osób było bezpartyjnych. Niemniej funkcje komitetów partyjnych zmieniały się dość szybko, aż do ukształtowania zwierzchniej pozycji partii komunistycznej w systemie partii satelitarnych i równoległej do administracji struktury władzy w powojennej Polsce⁹². Pewnym przykładem wczesnych relacji władzy jest list Michała Sokołowskiego (1900–1979), pierwszego sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR w Olsztynie⁹³, do prezydenta Latosińskiego, w sprawie mieszkań dla członków partii: „na Wojewódzkim Komitecie Partii uchwalono zabranie dwóch domów dla członków partii pracujących na odpowiedzialnych stanowiskach [...]. Uchwalono zabrać domy przy ul. Kopernika nr 10 i 12. [...] Do domu nr 12 mogą się tow.[arzysze] już stopniowo wprowadzać, a nie partyjni [sic!] tam mieszkający muszą ten dom opuszczać. Natomiast w domu nr 10 chcę ja zamieszkać. Dlatego ten dom tj. dom nr 10 ludność mieszkająca tam, nie partyjni [sic!], muszą opuścić do dnia 20 tego miesiąca [czerwca 1945 r.]”⁹⁴.

W połowie kwietnia 1945 r. Komitet Osiedleńczy informował pełnomocnika rządu o utworzeniu Komitetu Wykonawczego i prosił o zatwierdzenie budżetu biura oraz o subwencję – 89 445 zł, dołączając miesięczne zestawienie budżetu⁹⁵. Szefem Komitetu był Janusz Jagusiewicz, skądinąd współwłaściciel spółki techniczno-handlowej „Olsztyn”, a jego współpracowniczką – Irena Białobłocka, odpowiedzialna także za organizację w Olsztynie domu dziecka dla warszawskich sierot⁹⁶. Ich skierowanie do pracy w Okręgu Mazurskim podpisał 8 VI 1945 r. wiceprezydent Warszawy, na firmowym papierze prezydenta stolicy. Co ciekawe, zawiera ono tajemnicze elementy prywatnej korespondencji z Latosińskim: „List oddałem i otrzymałem pokwitowanie na 1000 zł”⁹⁷.

Miejski Komitet Przesiedleńczy był upoważniony do wydawania zarządzeń w zakresie polityki mieszkaniowej i aprowizacyjnej w imieniu pełnomocnika rządu⁹⁸. Sporządzał raporty ze swojej działalności, przeznaczone dla inż. W. Fijałkowskiego, przewodniczącego Komitetu Przesiedleńczego Warszawie. Korespondencja dotycząca przesiedleń świadczy o nie tylko problemach, z jakimi borykali się urzędnicy, ale i bezpośrednim stylu komunikacji: „Prezydium Miejskie m. st. Warszawy w osobie prezydenta Tołwińskiego i wiceprezydenta Fijałkowskiego obiecywali, że z Warszawy zostaną przysłani fachowcy, którzy będą pracować w nie uruchomionych jeszcze

⁹² J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950*, Lublin 1995, s. 21.

⁹³ Zob. przypis 8 do dokumentu nr 9, *Starostwo powiatowe w Olsztynie...*, s. 74.

⁹⁴ MWiM, sygn. DH 4363 OMO, list M. Sokołowskiego do B. Latosińskiego, Olsztyn, 13 VI 1945 r.

⁹⁵ MWiM, sygn. DH 4370 OMO, pismo z Komitetu Osiedleńczego, podpisał B. Latosiński i J. Jagusiewicz, Olsztyn 15 VI 1945 r.

⁹⁶ MWiM, sygn. DH 4372 OMO, pismo Komitetu Przesiedleńczego m. st. Warszawy, podpisał adwokat Tadeusz Goût, Warszawa 18 VI 1945 r. Zob. też C. Browiński, op. cit., s. 20 i 83.

⁹⁷ MWiM, sygn. DH 4438 OMO, skierowanie do pracy w Olsztynie, Warszawa 8 VI 1945 r.

⁹⁸ MWiM, sygn. DH 4371 OMO, upoważnienie Pełnomocnika Rządu RP, Olsztyn 16 VI 1945 r.

zakładach przemysłu drzewnego w celu wytworzenia stolarki budowlanej (okna, drzwi, płyty) dla odbudowy stolicy. Tymczasem Warszawa przysłała do Olsztyna ok. 300 kobiet wraz z małymi dziećmi, szereg starców i kalek wymagających opieki i leczenia⁹⁹. Były to sprawozdania z przebiegu akcji osiedleńczej, liczby osób, które przewinęły się przez punkty noclegowe i zostały zarejestrowane, wydanych posiłków i deputatów, przeznaczonych dla pracowników Komitetu zatrudnionych w Zarządzie Miejskim i innych, nie wymienionych instytucjach¹⁰⁰.

Niektóre problemy wynikały z braku koordynacji – czyli prawdopodobnie skutecznego porozumienia się co do rzeczywistej liczby lokali mieszkalnych – między Wydziałem Kwaterunkowym Zarządu Miejskiego i Komitetem Osiedleńczym. Innym utrudnieniem był brak funduszy na wewnętrzne wydatki i konieczność prośzenia prezydenta miasta o dodatkowe środki na pensje¹⁰¹. Komitet Osiedleńczy odczuwał także nieefektywność Wydziału Technicznego Zarządu Miejskiego, który nie nadążał z transportem pracowników zatrudnionych przy robotach publicznych. W tym jednak przypadku głównym źródłem kłopotów była rozszabrowana infrastruktura, którą nieustannie naprawiali kolejarze¹⁰².

DZIAŁANIA KOMUNIKACYJNE WOBEC LUDNOŚCI NIEMIECKIEJ

Znaczną część komunikacji w sferze publicznej w Olsztynie stanowiło rozwiązywanie problemów związanych z niemieckimi mieszkańcami miasta. Pokrótce wspomniano o funkcjonowaniu języka niemieckiego w sferze publicznej. W strukturze administracyjnej działania komunikacyjne odzwierciedliły się w utworzeniu przy Zarządzie Miejskim Urzędu do Spraw Niemieckich, od kwietnia 1945 r. Działał on do końca 1946 r., a jego kierownikiem był Zbigniew Tatarkiewicz. Zasadniczo Urząd ten organizował zatrudnienie ludności niemieckiej, głównie przy oczyszczaniu i odgruzowywaniu miasta, a także w majątkach ziemskich. Niemcy pracowali przymusowo dla Komitetu Wojewódzkiego, Ośrodka Zdrowia, Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych, na poczcie, dla Straży Pożarnej, Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej, Dyrekcji Przedsiębiorstw Miejskich, dla miejskiego Wydziału Robót Publicznych, władz Zarządu Miejskiego, dla wojska polskiego i sowieckiego oraz dla osób prywatnych¹⁰³.

⁹⁹ MWiM, sygn. DH 4445 OMO, Wspomnienia Bronisława Latosińskiego, Warszawa 1975, s. 9. Na ten temat zob. też – sygn. DH 4377 OMO, informacja J. Nowierskiego, o zebraniu Komitetu Osiedleńczego, Olsztyn 20 VII 1945 r.

¹⁰⁰ MWiM, sygn. DH 4378 OMO, sprawozdanie B. Latosińskiego i J. Jagusiewicza z akcji osiedleńczej, Olsztyn VII 1945 r.

¹⁰¹ MWiM, sygn. DH 4376 OMO, pismo Komitetu Osiedleńczego m. Olsztyna, J. Jagusiewicz, I. Białoblocka, Olsztyn 18 VII 1945 r.

¹⁰² M. Gałęziowska, *Kolej, kolejarze i komunikowanie się na Warmii i Mazurach w pierwszych latach po II wojnie światowej*, KMW 2014, nr 3, s. 353–356.

¹⁰³ APO ZM, 411/115 [Wydział Administracyjny], k. 145–146, 167.

Z. Tatarkiewicz twierdził, że zarówno polska administracja, jak i dowództwo wojskowe zabierają Niemców do pracy bez porozumienia z Urzędem, co wprowadzało spore zamieszanie. Kierownik Urzędu podał przykład z 15 VI 1945 r., zgodnie z którym pracownikom Urzędu udało się zebrać zaledwie 52 osoby, chociaż prezydent Olsztyna potrzebował 150 ludzi do pracy: „Liczbę tę uzyskano na skutek zdecydowanej postawy milicjantów i po przejściu ciężkiej, słownej jak dotąd walki z żołnierzami radzieckimi”¹⁰⁴. Miesiąc później, 23 VII 1945 r., u prezydenta Olsztyna pojawiła się skarga st. lejtnanta Michajlenki, że „40 robotników niemieckich nie stawilo się do odgruzowywania miasta”¹⁰⁵. Obawy pracowników spowodowały, że Z. Tatarkiewicz prosił prezydenta Olsztyna o wydanie pozwolenia na broń funkcyjnym pracownikom Urzędu: „pracownicy Urzędu do Spraw Niemieckich codziennie stykają się z wojskowymi radzieckimi, którzy b. często występują b. agresywnie przeciwko pracownikom U.S.N.”¹⁰⁶. I Rosjanie i pracownicy Urzędu wystawiali ludności niemieckiej zaświadczenia, niejako rezerwujące tę ludność do pracy, jednak nie było to skuteczne: „Żołnierze sowieccy nie honorują zaświadczeń wystawionych przez USN i siłą tych ludzi zatrudnionych już zabierają do pracy w majątkach Louisenhof i Pozorten”¹⁰⁷. Należy wspomnieć, że miasto odgruzowywano i porządkowano jeszcze w połowie lat 50. XX w., aczkolwiek nie tylko z braku siły roboczej¹⁰⁸.

Może warto wspomnieć, że Z. Tatarkiewicz złożył swój podpis pod dwoma szczególnymi wnioskami, dotyczącymi komunikacji w przestrzeni publicznej. Dotyczyły one sprawy przesiedlenia ludności niemieckiej do jednej, wyodrębnionej dzielnicy¹⁰⁹ i wprowadzenia znaków rozpoznawczych dla Niemców¹¹⁰. Propozycję przemieszczenia Niemców kierownik Urzędu uzasadnił tym, że zajmowali oni jedną z najlepszych dzielnic Olsztyna, z nie zniszczonymi mieszkaniami. Zastrzegał też, że w razie wprowadzenia tego projektu w życie, Niemcy nie mogliby zabierać do nowych lokali swoich mebli. Znaki rozpoznawcze służyłyby do odróżniania ludności niemieckiej, by uniemożliwić jej swobodne zajmowanie mieszkań albo próby powrotów do własnych domów. W Olsztynie „oba te wnioski nie doczekały się zatwierdzenia władz wyższych. Praca urzędu poszła w kierunku wykorzystania Niemców jako siły roboczej dla potrzeb miasta, organizacji politycznych, społecznych, urzędów oraz dla osób prywatnych”. W Olsztynie utworzono jednak dzielnicę

¹⁰⁴ MWiM, sygn. DH 4384 OMO, raport Z. Tatarkiewicza, Olsztyn 14 VI 1945 r.

¹⁰⁵ MWiM, sygn. DH 4499 OMO, skarga st. lejtnanta Michajlenki, Olsztyn 23 VII 1945 r.

¹⁰⁶ MWiM, sygn. DH 4392 OMO, prośba o zezwolenie na broń, Olsztyn 2 VII 1945 r.

¹⁰⁷ MWiM, sygn. DH 4386–4388 OMO, raporty Z. Tatarkiewicza o zabieraniu ludności niemieckiej do prac przymusowych na rzecz Armii Czerwonej, Olsztyn, 14–16 VI 1945 r.; Zob. też – sygn. DH 4391 OMO protokół zeznania H. Königs w sprawie zabierania ludności niemieckiej przez żołnierzy sowieckich, Olsztyn 20 VI 1945 r.

¹⁰⁸ R. Tomkiewicz, op. cit., s. 90–95.

¹⁰⁹ MWiM, sygn. DH 4380 OMO, pismo Z. Tatarkiewicza, Olsztyn 4 VI 1945 r.

¹¹⁰ MWiM, sygn. DH 4381 OMO, pismo Z. Tatarkiewicza, Olsztyn 5 VI 1945 r.

niemiecką i zaostorzono godzinę policyjną¹¹¹. Natomiast „w powiecie reszelskim wydano zarządzenie nakładające na ludność niemiecką obowiązek noszenia czarnej litery «N» na lewej piersi”¹¹². Nie wiadomo, czy to zarządzenie weszło w życie i jeśli tak – na jak długo.

FINANSE ZARZĄDU MIEJSKIEGO

Przez krótki czas ważną częścią działań komunikacyjnych Zarządu Miejskiego była przedsiębiorczość, związana z podejmowaniem ryzyka inwestycyjnego i działalności gospodarczej. Działalność Zarządu była początkowo tak planowana, by jego utrzymanie odbywało się bez pomocy skarbu państwa¹¹³. Było to prawie nieosiągalne, ze względu na ubezwłasnowolnienie jednostek administracyjnych i centralizację władzy, jednak Olsztyn leżący na Ziemiach Nowych korzystał z „usankcjonowanej odrębności administracyjnej”, która trwała do likwidacji Ministerstwa Ziem Odzyskanych w styczniu 1949 r.¹¹⁴ W biuletynie Centralnego Urzędu Pełnomocnika, z 19 X 1945 r., znajduje się pewne potwierdzenie przeświadczenia Zarządu o samodzielności: „Olsztyn mimo wszelkich trudności gospodarczych i minimalnych pomocy finansowych jest miastem, które może posłużyć za przykład umiejętnej gospodarki. Olsztyn bowiem może poszczycić się, na przestrzeni kilkumiesięcznej gospodarki zrównoważonym budżetem”¹¹⁵. Ponad miesiąc później, 6 XI 1945 r., to przekonanie powtórzył Latosiński, na ostatnim zebraniu Zarządu Miejskiego, w którym brał udział jako prezydent miasta¹¹⁶. Słowom tym sam przeczył, gdyż we wrześniu 1945 r. potwierdził istnienie kłopotów z budżetem, ze względu na wysokie czynsze za budynki, w których mieściły się przedsiębiorstwa Zarządu Miejskiego, ustalone przez Zarząd Tymczasowy Zabezpieczenia Mienia. Prezydent Olsztyna, za pośrednictwem ministra administracji publicznej Edwarda Osóbki-Morawskiego, prosił ministra skarbu Konstantego Dąbrowskiego, o nadanie tych domów miastu na własność. Uzasadniał to kosztami dzierżawy oraz tym, że remonty były przeprowadzone na koszt Zarządu Miejskiego¹¹⁷. Ostatecznie miasto uzyskało te i inne budynki, w sumie 300 posesji, co – według Latosińskiego – dało 600 tys. zł

¹¹¹ Sprawozdanie Urzędu Do Spraw Niemieckich przy Zarządzie Miejskim Olsztyna, z działalności w okresie 1 VI – 19 VIII, dok. 50: *Warmiacy i Mazurzy w PRL. Wybór dokumentów. Rok 1945*, oprac. T. Baryła, Olsztyn 1994, s. 71–72.

¹¹² W. Gieszczyński, op. cit., s. 53.

¹¹³ MWiM, sygn. DH 4407 OMO, sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego, Olsztyn, 31 IX 1945 r.

¹¹⁴ R. Syrwid, op. cit., s. XII.

¹¹⁵ MWiM, sygn. DH 4406 OMO, Biuletyn Prasowy Pełnomocnika Generalnego dla Ziem Odzyskanych, Warszawa 19 X 1945 r, s. 5.

¹¹⁶ MWiM, sygn. DH 4410 OMO, protokół z VII zebrania Zarządu Miasta Olsztyna, Olsztyn 6 XI 1945 r. Zob. też – APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny], Protokoły i uchwały, sprawy ogólnoadministracyjne i sprawozdania, k. 27–30.

¹¹⁷ MWiM, sygn. DH 4420 OMO, list prezydenta B. Latosińskiego do Ministra Skarbu, Olsztyn 12 IX 1945 r.

dochodu¹¹⁸. Nie wiadomo jednak, czy pozwoliło to na zrównoważenie i zamknięcie budżetu. Również jego następca, T. Pałucki, był zdania, że stan finansowy miasta jest bardzo zły¹¹⁹.

Aby próbować zaradzić kłopotom finansowym, Zarząd Miejski prowadził własną działalność gospodarczą. Własnością Zarządu Miasta były m.in. apteka, sklep „Rybol”, a także browar, dwa warsztaty stolarskie, garaż i młyn. Należąca do miasta fabryka wód gazowanych, mydła, octu i musztardy rozpoczęła produkcję we wrześniu. Wcześniej została ona włączona do miejskiego zrzeszenia, które utworzono w lipcu 1945 r. pod nazwą Mazurskie Zrzeszenie Chemiczne sp. z o.o. w Olsztynie (MZCh)¹²⁰. Zrzeszenie to powstało z inicjatywy grupy osób prywatnych i Zarządu Miejskiego, który miał w nim największe udziały – wpłacił 50 tys. zł. Wkład „innych członków” wynosił 5 tys. zł od osoby, wśród nich warto wymienić prezydenta Olsztyna Latosińskiego¹²¹. Na podstawie statutu organizacyjnego prezydent Olsztyna pełnił jednocześnie obowiązki prezesa Rady Nadzorczej MZCh. Latosiński twierdził, że na czas sprawowania tej funkcji zrzekł się dochodów ze swojego udziału. W listopadzie na jego konto wpłynęło 5 tys. zł, ale – według własnego tłumaczenia Latosińskiego – on już nie był prezydentem, więc mógł przyjąć należne mu dochody z MZCh. Latosiński twierdził też, że zapobiegał ewentualnym nadużyciom, gdyż w trakcie pełnienia funkcji prezesa dwukrotnie powoływał Komisję Rewizyjną. Skład tej komisji był następujący: inż. Lidia Szmidt-Podwysocka, mjr E. Morozowicz, wiceprezydent M. Kamiński, członek Rady Nadzorczej MZCh Łodnowski (?)¹²². Jak się wydaje, nie było to transparentne, a wszelkie działania kontrolne zamykały się w kręgu osób w ten czy inny sposób zaangażowanych w działania Zarządu i MZCh.

Drugą istotną, choć kontrowersyjną inicjatywą przedsiębiorczą, było przystąpienie Olsztyna do spółki z Warszawą i Elblągiem, zrealizowane z inicjatywy Latosińskiego. Spółka zawiązała się 18 X 1945 r., pod nazwą Zakłady Przemysłowe Warszawa–Elbląg–Olsztyn (WEO), z siedzibą w Warszawie. Spółka miała ułatwić organizowanie produkcji przemysłowej i spożywczej w tych trzech ośrodkach. Szczególnie istotne dla tych miast było produkowanie materiałów budowlanych, niezbędnych w powojennych warunkach. Kontrowersje wynikały, z postrzeżanego

¹¹⁸ MWiM, sygn. DH 4367 OMO, [zeszyt] brudnopisy pism B. Latosińskiego do egzekutywy KW PPR w Olsztynie z 4 XI 1945 r. oraz wyjaśnienia wysłanego do Komisji Kontroli Partyjnej KC PPR w Warszawie, z 1947, Warszawa l. 70. XX w.

¹¹⁹ APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny], Protokoły i uchwały, sprawy ogólnoadministracyjne i sprawozdania, k. 22.

¹²⁰ MWiM, sygn. DH 4503 OMO, zawiadomienie MZCh do prezydenta Olsztyna o rozpoczęciu produkcji wód gazowanych, musztardy i mydła, Olsztyn 29 IX 1945 r. Zob. też sygn. DH 4506 OMO, brudnopis zeznania B. Latosińskiego w sprawie MZCh, Olsztyn 24 V 1946 r.

¹²¹ Zachowały się dwa dowody wpłaty wkładu członkowskiego przez B. Latosińskiego najpierw sumy 1100 zł, potem 4000 zł. Dokonał tych wpłat 27 VIII i 2 IX 1945 r. – MWiM, sygn. DH 4510 OMO.

¹²² MWiM, sygn. DH 4506 OMO, brudnopis zeznania B. Latosińskiego w sprawie MZCh, Olsztyn, 24 V 1946 r.

jako nierówny, układu sił w spółce, ze względu na olbrzymie potrzeby stolicy¹²³. Spółka przetrwała do 1949 r.¹²⁴

WEO przejęło stopniowo pod swój zarząd zakłady należące od MZCh – browar, fabrykę octu, musztardy i kwaszonej kapusty, wytwórnię wód gazowanych, wódek gatunkowych i likierów, fabrykę chemiczną i hurtownię węgla w Okręgu Mazurskim¹²⁵. W połowie stycznia 1946 r. prezydent Olsztyna Pałucki na podstawie uchwały III zebrania Rady Doradczej, z 4 XII 1945 r. przekazał dyrektorowi WEO, Latosińskiemu, Miejski Zakład Przetwórczo-Handlowy „Rybol”¹²⁶. Był to spory zasób gospodarczy, związany z zarządzaniem jeziorami i prawem do połowu ryb.

Wydaje się, że gospodarcze inicjatywy Zarządu nie dały spodziewanych rezultatów i budżet nie został zrównoważony. Dopiero według sprawozdania za działalność w 1949 r. budżet wystarczył na pokrycie działań Zarządu, gdyż władze miasta skorzystały z państwowego Samodzielnego Funduszu Wyrównawczego¹²⁷. Kłopoty z budżetem były spowodowane głównie przez duże koszty remontów własności Zarządu Miasta, utrzymania budynków oraz inwestycji, jakie Zarząd podejmował przy współudziale osób prywatnych i innych miast.

Drogie utrzymanie samego Zarządu było spowodowane także kosztami zatrudnienia – w sferze publicznej Zarząd był dużym pracodawcą. Stałe zatrudnienie miały 1033 osoby, w tym 582 pracowników umysłowych i 452 fizycznych. Dodatkowo przy pracach sezonowych angażowano około 330 osób, które pracowały w ogrodach i na plantacjach, przy rozbiórkach i robotach drogowych. Koszty zatrudnienia i problemy komunikacyjne zwiększała też fluktuacja pracowników, z których większość zwalniała się na własną prośbę. W 1949 r. w samym biurze Zarządu na 169 urzędników zwolniło się 60 osób, z Dyrekcji Przedsiębiorstw Miejskich odeszło 167 osób z 543 wszystkich zatrudnionych. C. Browiński stwierdził wówczas, że „ta duża płynność personelu, a zwłaszcza liczba zwolnień na własną prośbę wpływała bardzo ujemnie na wyniki pracy i całą działalność Zarządu Miejskiego – bowiem personel nowy i przeważnie surowy, nie mógł podołać trudnym obowiązkom [...] Płynność ta w części usprawiedliwiała niedociągnięcia i braki w sposobie i terminowości załatwiania spraw, a w przedsiębiorstwach jakość i wydajność pracy”¹²⁸.

¹²³ MWiM, sygn. DH 4410 OMO, protokół z VII zebrania Zarządu Miasta Olsztyna, Olsztyn 6 XI 1945 r. Zob. też APO ZM 411/76 [Wydział Ogólny], Protokoły i uchwały, sprawy ogólnoadministracyjne i sprawozdania, k. 12-13; k. 27-30.

¹²⁴ C. Browiński, op. cit., s. 52-53.

¹²⁵ MWiM, sygn. DH 4484 OMO, umowa wstępna między Zarządem Zakładów Przemysłowych „WEO” a Zarząd Mazurskiego Zrzeszenia Chemicznego, Olsztyn 20 XI 1945 r. Zob. też – sygn. DH 4483 OMO, poświadczenie zajęcia lokalu przez firmę „WEO”, Olsztyn 14 XI 1945 r.

¹²⁶ MWiM, sygn. DH 4488 OMO, protokół zdawczo-odbiorczy Przemysłu Rybnego, Olsztyn, 8 II 1946 r. Zob. też – APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny], Protokoły i uchwały, sprawy ogólnoadministracyjne i sprawozdania, k. 22.

¹²⁷ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950 r., s. 7-8.

¹²⁸ Ibidem, s. 3-4.

Duża wymiana kadr na ogół nie ułatwia sprawnego komunikowania w organizacji, nie sprzyja także sprawnemu zarządzaniu. Pośrednio świadczą o tym wymienione w sprawozdaniu z pracy w 1949 r. kłopoty z zachęceniem pracowników Zarządu do współzawodnictwa pracy, niechęć do szkoleń podnoszących kwalifikacje i „świadomość obywatelską”, nadużywanie alkoholu oraz trudności z wprowadzeniem systemu oszczędzania¹²⁹. Fluktuacja była po części rezultatem zachodzących w tym czasie poważnych strukturalnych zmian w organizacji pracy i zatrudniania w Polsce. Dokonywała się w tym czasie wymiana pracowników, ze względu na ich przedwojenne wykształcenie i zatrudnienie, przynależność partyjną, tzw. pochodzenie społeczne¹³⁰.

DZIAŁANIA OŚWIATOWE I KULTURALNE

W powojennym, zrujnowanym Olsztynie ważną więziotwórczą funkcję pełniły te działania Zarządu Miejskiego, które zapewniały mieszkańcom wytchnienie i rozrywkę. Obserwowalną dla ogółu formą komunikacji publicznej były afisze z tytułami wyświetlanych w Olsztynie filmów. W drugiej połowie 1945 r. w mieście rozlepiano afisze kina „Polonia” z informacją o „filmie egzotycznym amerykańskiej produkcji pt. «Czarny księżyc»”¹³¹. W drugiej połowie października można było zobaczyć filmy dokumentalne: „Spółdzielczość”, „Oświęcim”, „Wiedeń” oraz nie wymienione tytuły filmów wojskowych (Tygodniki Wytwórni Wojska Polskiego)¹³². Od listopada kino wyświetlało „czarodziejską baśń filmową” produkcji sowieckiej, pt. „Za siedmioma górami”¹³³, polski film pt. „O czym marzą kobiety” oraz kroniki wojskowe¹³⁴, a od grudnia film sowiecki pt. „Kutuzow” oraz filmy dokumentalne Wytwórni Wojska Polskiego¹³⁵. W 1945 r. Teatr Miejski w Olsztynie zapraszał m.in. na „rewio-koncert” pt. „Jeszcze jeden Mazur dzisiaj” w 14 obrazach [pieśni wojskowe, patriotyczne]¹³⁶.

Dużo mniej widoczne działania komunikacyjne dotyczyły decyzji co do organizacji instytucji kulturalnych i oświatowych, jak szkoły różnego typu i placówki kultury, które funkcjonowały pod zarządem miast lub dzięki jego wsparciu. Od 1945 r. w Olsztynie istniał teatr, muzyczny zespół kameralny, chóry, muzeum. Koncerty, spektakle, wystawy i inne rodzaje wydarzeń kulturalnych, wydarzenia

¹²⁹ Ibidem, s. 5–7.

¹³⁰ M. Mazur, op. cit., s. 409.

¹³¹ MWiM, sygn. DH 18158 OMO, plakat, repertuar od 4 X 1945 r.

¹³² MWiM, sygn. DH 18159 OMO, plakat, repertuar od 23 X 1945 r.

¹³³ MWiM, sygn. DH 18160 OMO, plakat, repertuar od 12 XI 1945 r.

¹³⁴ MWiM, sygn. DH 18161 OMO, plakat, repertuar od 26 XI 1945 r.

¹³⁵ MWiM, sygn. DH 18162 OMO, plakat, repertuar od 12 XII 1945 r.

¹³⁶ MWiM, sygn. DH 18163 OMO, plakat, repertuar Teatru Miejskiego w Olsztynie.

sportowe i handlowe (Targi Olsztyńskie, Tour de Pologne) integrowały rozmaite środowiska ludności miejskiej i wzmacniały nieformalne relacje¹³⁷.

W szerszym aspekcie działalność kulturalna oznaczała także szereg mniej czy bardziej jednorazowych zadań realizowanych przez członków Zarządu Miasta. Były to prozaiczne działania jak wywieszanie tabliczek z nazwami urzędów, nazwami ulic, dekorowanie miasta z okazji świąt państwowych, które składały się na zmianę kulturowego charakteru przestrzeni miejskiej. Należały do nich także takie inicjatywy jak wykonanie i umiejscowienie nowych pomników – na przykład popiersia Stefana Jaracza¹³⁸. Zarząd współdecydował też przy całym procesie związanym z rozbiórką mauzoleum Paula von Hindenburga pod Olsztynkiem i przeznaczeniem pozyskanych materiałów budowlanych na budowę placu, na którym miał stanąć Pomnik Wdzięczności¹³⁹. Zakładano, że plac ten będzie pełnił rolę miejsca publicznych zebrań i manifestacji.

Uroczystości miejskie kształtowały specyficzny rodzaj komunikacji publicznej, na który składała się nie tylko oficjalna przyczyna świętowania, ale i okazja do samoprezentacji i budowanie nieformalnych zażyłości. Pewien przekaz o typach tego świętowania budują publicznie rozwieszane, zaaprobowane przez miejskiego cenzora, afisze rozmaitych organizacji, zapraszające na spotkania. Jeden z nich ogłaszał zabawę taneczną, zorganizowaną 10 XI 1945 r. przez Cech Piekarsko-Cukierniczy w sali Stronnictwa Ludowego¹⁴⁰. Nieco inny przykład to plakat „Obywatele”, z informacją o pierwszej promocji podchorążych w Olsztynie, w Oficerskiej Szkole Artylerii, 6 XI 1945 r. W składzie komitetu honorowego byli m.in. płk J. Prawin, bp Teodor Bensch, B. Latosiński, Władysław Wach, W. Pieniężna. Według programu w koszarach miała być msza polowa, następnie promocja, a na koniec defilada przed budynkiem Dyrekcji Poczty i Telegrafów. Zaproszenie na tę promocję jest wydrukowane stopniowo powiększaną czcionką, wytłuszczone m.in.: „Święto Szkoły Oficerskiej w wyzwolonym polskim Olsztynie będzie świadectwem zwycięstwa ducha i oręża Polskiego nad przemocą krzyżacką [sic!] i potwierdzeniem słów naszego ślubowania «nie rzucim ziemi skąd nasz ród»”¹⁴¹.

Warto też przywołać zachowane imienne zaproszenia na rozmaite spotkania – pożegnania wyjeżdżających, otwarcia sezonów kulturalnych, na zjazdy tematyczne

¹³⁷ MWiM, DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949” Olsztyn 23 I 1950 r., s. 37.

¹³⁸ Korespondencja między oferentami, którzy deklarowali wykonanie pomnika a przedstawicielami władz miejskich: MWiM, sygn. DH 4559–4563 OMO, I–II 1947.

¹³⁹ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949” Olsztyn 23 I 1950 r., s. 26. Zob. też – protokoły, umowy i korespondencję związaną z projektem pomnika, Olsztyn–Warszawa 1949–1950: MWiM, sygn. DH 2215–2221 OMO.

¹⁴⁰ MWiM, sygn. DH 18164 OMO, zaproszenie Cechu Piekarsko-Cukierniczego na zabawę, Olsztyn listopad 1945 r.

¹⁴¹ MWiM, sygn. DH 18172 OMO, zaproszenie na promocję, Olsztyn [1945].

i konferencje, obrady związków i organizacji czy też zwykle zaproszenie Browińskiego na kolację serwowaną w sali „Malinowej” Teatru im. S. Jaracza w Olsztynie, wystosowane przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej¹⁴². Być może kompletnie nieistotny dla sfery publicznej w Olsztynie było „sprawowanie opieki nad statkiem handlowym S/S Olsztyn, kursującym na liniach lewantyńskich. W ramach tej opieki Zarząd Miejski w okresie sprawozdawczym [1949] wyposażył statek dla dekoracji 14 oprawnymi fotografiami widoków miast, 3 akwarelami obiektów miejskich m.in. Ratusza oraz dostarczył załodze biblioteczkę beletrystyczną [...] Żałować należy, że poza Zarząd Miejskim i pracownikami poczty, którzy nawiązali kontakt z załogą statku, żadna szkoła, ani instytucja, dotąd nie nawiązała kontaktu ze statkiem noszącym nazwę naszego miasta i propagującym go na terenie Krajów Bliskiego Wschodu”¹⁴³.

ZAKOŃCZENIE

Pokróćce scharakteryzowana komunikacja publiczna w Olsztynie była zasadniczo ukierunkowana na organizację podstawowych struktur władzy i zabezpieczenie podstawowych potrzeb jej funkcjonowania. Spełniały one znaczącą rolę: umożliwiały kształtowanie jednolitych kodów kulturowych w komunikacji publicznej. Wiele jej aspektów pozostaje w sferze przypuszczeń i prawdopodobieństw. Porozumiewanie się głównych aktorów życia publicznego, zobrazowane w różnego rodzaju źródłach, pozwala zakładać, że równolegle trwała ich komunikacja w sferze prywatnej. Sprzyjało temu zarówno dość wąskie grono uczestników komunikacji w sferze publicznej – owej lokalnie konstruowanej elity zawiadującej sferą publiczną – jak i nieuniknioność kontaktów nieformalnych nawiązywanych przy okazji działań publicznych. Sprzyjał temu także brak kontroli społecznej w formie medialnej (głównie prasowej) opinii publicznej oraz brak widocznych wpływów niekształtowanej wówczas w Olsztynie i w regionie opinii publicznej.

¹⁴² MWiM, sygn. DH 1510 OMO, zaproszenie dla C. Browińskiego na kolację, Prezydium WRN, Olsztyn 24 V 1950. Zob. inne zaproszenia, np.: zaproszenie z jednostki wojskowej dla prezydenta miasta na uroczystość pożegnalną płk. Filipiuka – DH 4350 OMO, 19 VIII 1945 r.; zaproszenie od mjr. Morozowicza, przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego Obchodu i Promocji w Szkole Oficersko-Artyleryjskiej w Olsztynie, 30 X 1945 r. – sygn. DH 4354 OMO; zaproszenie na otwarcie sezonu w Elblągu z Teatru im. S. Jaracza, IX 1949 r. – sygn. DH 1507 OMO; zaproszenie na marsze jesienne przyjaźni polsko-sowieckiej z Wojewódzkiego Urzędu Kultury Fizycznej, X 1949 r. – sygn. DH 1506 OMO; zaproszenie na zjazd Polskiego Związku Zachodniego, 15 X 1949 r. – sygn. DH 1522 OMO; zaproszenie na zabawę od Olsztyńskich Zakładów Ceramiki Czerwonej, 5 XI 1949 r. – sygn. DH 1511 OMO; zaproszenie Okręgowej Rady Związków Zawodowych, 10–11 XII 1949 r. – sygn. DH 1517 OMO; zaproszenie na zabawę od Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Szkół Wyższych DOKP, 18 II 1950 r. – sygn. DH 1512 OMO; zaproszenie od Ligi Kobiet na akademię, 12 III 1950 r. – sygn. DH 1513 OMO; zaproszenie Związku Młodzieży Polskiej na konferencję, 21 V 1950 r. – sygn. DH 1519 OMO.

¹⁴³ MWiM, sygn. DH 1992 OMO, C. Browiński, „Sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950 r., s. 36. Zob. też – koło ratunkowe ze statku s/s Olsztyn: MPH 179 OMO.

BIBLIOGRAFIA**Archiwalia**

Dział Historii i Etnografii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie

- DH 41–42 OMO arkusze korespondencyjne prezydenta Olsztyna.
- DH 51–52 OMO ogłoszenia „każdy zobowiązany mieć swoją łyżkę, Olsztyn 1945.
- DH 59 OMO, obwieszczenie Tymczasowego Zarządu Państwowego na Okręg Mazurski, Olsztyn 28 II 1946.
- DH 203 OMO, zaświadczenie Józefa Czarniawskiego, starszego kucharza Wydziale Apropowizacyjnym Dyrekcji Okręgowych Kolei Państwowych w Olsztynie, 20 IV 1945.
- DH 668 OMO, „Zarządzenie celem skutecznego zwalczania chorób zakaźnych na terenie m. Olsztyna”, Olsztyn 1945.
- DH 949 OMO potwierdzenie zameldowania G. Leydinga, Olsztyn 24 VI 1946.
- DH 1510 OMO zaproszenie dla C. Browińskiego na kolację, Prezydium WRN, Olsztyn 24 V 1950.
- DH 1506 OMO zaproszenie na marsze jesienne przyjaźni polsko-sowieckiej z Wojewódzkiego Urzędu Kultury Fizycznej, X 1949.
- DH 1507 OMO zaproszenie na otwarcie sezonu w Elblągu z Teatru im. S. Jaracza, IX 1949.
- DH 1511 OMO zaproszenie na zabawę od Olsztyńskich Zakładów Ceramiki Czerwonej, 5 XI 1949.
- DH 1512 OMO zaproszenie na zabawę od Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Szkół Wyższych DOKP, 18 II 1950.
- DH 1513 OMO zaproszenie od Ligi Kobiet na akademię, 12 III 1950.
- DH 1517 OMO zaproszenie Okręgowej Rady Związków Zawodowych, 10–11 XII 1949.
- DH 1519 OMO zaproszenie Związku Młodzieży Polskiej na konferencję, 21 V 1950.
- DH 1521 OMO koperta prezydenta Olsztyna.
- DH 1522 OMO zaproszenie na zjazd Polskiego Związku Zachodniego, 15 X 1949.
- DH 1922–1923 OMO, korespondencja w sprawie zezwolenia na prowadzenie warsztatu ślusarskiego, Olsztyn 31 VIII 1945.
- DH 1991 OMO, Sprawozdanie opisowe Dyrekcji Przedsiębiorstw Miejskich w Olsztynie za rok 1949”.
- DH 1992 OMO „Sprawozdanie Zarządu Miejskiego za rok 1949”, Olsztyn 23 I 1950.
- DH 1989 OMO obwieszczenie o obowiązku meldowania się wydane przez prezydenta B. Latosińskiego, Olsztyn 29 VIII 1945.
- DH 1994 OMO sprawozdanie C. Browińskiego, wygłoszone na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej, 22 VII 1949.
- DH 2049 OMO informacja Wydziału Kwaterunkowego o przydziale mieszkania S. Brzozowskiemu, 17 VII 1945.
- DH 2055 OMO zaświadczenie o zamieszkaniu w Olsztynie S. Wiśniewskiego.
- DH 2063 OMO rozporządzenie o godzinie policyjnej, Olsztyn 19 IX 1945.
- DH 2064 OMO zarządzenie o godzinach działania placówek handlowych i zakładów przemysłowych Olsztyn 25 IX 1945.
- DH 2065 OMO, ogłoszenie w sprawie zgłaszania pojazdów mechanicznych, Olsztyn 25 IX 1945.
- DH 2168 OMO koperta prezydenta Olsztyna.
- DH 2215–2221 OMO korespondencja o projekcie pomnika Wdzięczności Armii Czerwonej, Olsztyn–Warszawa 1949–1950.
- DH 4320 OMO nominacja na prezydenta, Olsztyn 20 IV 1945.
- DH 4321 OMO dwujęzyczna delegacja B. Latosińskiego do Warszawy, Olsztyn 21 IV 1945.
- DH 4350 OMO, zaproszenie z jednostki wojskowej dla prezydenta miasta na uroczystość pożegnalną płk Filipiuka, 19 VIII 1945.
- DH 4352 OMO odpis pisma zastępcy Naczelnika Dowództwa WP ds. Polityczno-Wychowawczych, Olsztyn 12 X 1945.
- DH 4353 OMO kopia pisma Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski płk. J. Prawina, Olsztyn 23 X 1945.
- DH 4354 OMO zaproszenie od mjr Morozowicza, przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego Obchodu i Promocji w Szkole Oficersko-Artyleryjskiej w Olsztynie, 30 X 1945.
- DH 4363 OMO list M. Sokołowskiego do B. Latosińskiego, Olsztyn, 13 VI 1945.
- DH 4367 OMO [zeszyt] brudnopisy pism B. Latosińskiego, Warszawa l. 70. XX w..
- DH 4370 OMO pismo z Komitetu Osiedleńczego, podpisał B. Latosiński i J. Jagusiewicz, Olsztyn 15 VI 1945.
- DH 4371 OMO, upoważnienie Pełnomocnika Rządu RP, Olsztyn 16 VI 1945.
- DH 4372 OMO, pismo Komitetu Przesiedleńczego m. st. Warszawy, podpisał adwokat Tadeusz Goit, Warszawa 18 VI 1945.

- DH 4376 OMO, pismo Komitetu Osiedleńczego m. Olsztyna, J. Jagusiewicz, I. Białobłocka, Olsztyn 18 VII 1945.
- DH 4377 OMO informacja J. Nowierskiego, o zebraniu Komitetu Osiedleńczego, Olsztyn 20 VII 1945.
- DH 4378 OMO sprawozdanie B. Latosińskiego i J. Jagusiewicza z akcji osiedleńczej, Olsztyn VII 1945.
- DH 4379 OMO zaproszenie na obrady, Olsztyn sierpień 1945.
- DH 4380 OMO pismo Z. Tatarkiewicza, Olsztyn 4 VI 1945.
- DH 4381 OMO, pismo Z. Tatarkiewicza, Olsztyn 5 VI 1945.
- DH 4384 OMO raport Z. Tatarkiewicza, Olsztyn 14 VI 1945.
- DH 4386–4388 OMO raporty Z. Tatarkiewicza o zabieraniu ludności niemieckiej do prac przymusowych na rzecz Armii Czerwonej, Olsztyn, 14–16 VI 1945.
- DH 4389 OMO zespół dokumentów dotyczących sprawy E. Haske, Olsztyn, 26 VI 1945.
- DH 4390 OMO podanie o przydział poniemieckiego mieszkania, Olsztyn, VI 1945.
- DH 4391 OMO protokół zeznania H. Königs w sprawie zabierania ludności niemieckiej przez żołnierzy sowieckich, Olsztyn 20 VI 1945.
- DH 4392 OMO prośba o zezwolenie na broń, Olsztyn 2 VII 1945.
- DH 4394 OMO pismo polustracyjne płk. J. Prawina, po inspekcji Zarządu Miejskiego, Olsztyn 17 VIII 1945.
- DH 4395 OMO skład osobowy Zarządu Miasta Olsztyn, 20 VII 1945.
- DH 4397 OMO Inspektorat Centralny Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski do prezydenta Miasta w Olsztynie, Olsztyn 25 V 1945.
- DH 4399 OMO naczelnik Wydziału Apropowizacji i Handlu Urzędu Pełnomocnika RP na Okręg Mazurski do prezydenta Olsztyna, Olsztyn 11 X 1945.
- DH 4400 OMO „Zarządzenie dla walki z epidemią tyfusu brzuszego...”, Olsztyn 1945.
- DH 4402 OMO zarządzenie o sieci wodociągowej, Olsztyn 23 VII 1945.
- DH 4406 OMO Biuletyn Prasowy Pełnomocnika Generalnego dla Ziem Odzyskanych, Warszawa 19 X 1945.
- DH 4407 OMO sprawozdanie z działalności Zarządu Miejskiego, Olsztyn, 31 IX 1945.
- DH 4410 OMO protokół z VII zebrania Zarządu Miasta Olsztyna, Olsztyn 6 XI 1945.
- DH 4411 OMO zalecenia po inspekcji, Olsztyn 13 VI 1945.
- DH 4415 OMO podanie B. Latosińskiego, Olsztyn 21 VII 1945.
- DH 4417 OMO pismo do mjr. E. Morozowicza, Olsztyn 4 IX 1945.
- DH 4420 OMO list prezydenta B. Latosińskiego do Ministra Skarbu, Olsztyn 12 IX 1945.
- DH 4421 OMO polecenie prezydenta Olsztyna skierowane do wiceprezydenta Olsztyna, w sprawie organizacji Referatu widowiskowo-Prasowego przy starostwie grodzkim, Olsztyn 3 X 1945.
- DH 4423–4428 OMO spisy pracowników Zarządu Miejskiego, wykazy etatów, dane personalne Olsztyn 1945.
- DH 4424 OMO spis pracowników Zarządu, Olsztyn 1945.
- DH 4431 OMO struktura miejskiego Wydziału Kwaterunkowego oraz funkcje i nazwiska pracowników, [Olsztyn, 1945].
- DH 4435 OMO, pismo B. Latosińskiego, Olsztyn V 1945.
- DH 4436–4437 OMO, prośby Janiny Skrzypińskiej do prezydenta o zatwierdzenie zasad leczenia i dokonywania zabiegów wraz z ich wymienieniem, Olsztyn z 17 IX 1945.
- DH 4438 OMO skierowanie do pracy w Olsztynie, Warszawa 8 VI 1945.
- DH 4445 OMO Wspomnienia Bronisława Latosińskiego, Warszawa 1975.
- DH 4448 OMO pismo dotyczące zasad funkcjonowania rzeźni miejskiej, Olsztyn 14 VI 1945.
- DH 4458 OMO projekt statutu Miejskiej Straży Porządkowej, Olsztyn VII 1945.
- DH 4483 OMO poświadczenie zajęcia lokalu przez firmę „WEO”, Olsztyn 14 XI 1945.
- DH 4484 OMO umowa wstępna między Zarządem Zakładów Przemysłowych „WEO” a Zarządem Mazurskiego Zrzeszenia Chemicznego, Olsztyn 20 XI 1945.
- DH 4488 OMO protokół zdawczo-odbiorczy Przemysłu Rybnego, Olsztyn, 8 II 1946.
- DH 4499 OMO skarga st. lejtnanta Michajlenki, Olsztyn 23 VII 1945.
- DH 4503 OMO zawiadomienie MZCh do prezydenta Olsztyna o rozpoczęciu produkcji wód gazowanych, musztardy i mydła, Olsztyn 29 IX 1945.
- DH 4506 OMO brudnopis zeznania B. Latosińskiego w sprawie MZCh, Olsztyn 24 V 1946.
- DH 4510 OMO dowody wpłaty wkładu członkowskiego przez B. Latosińskiego, 1945.
- DH 4522 OMO informacja Biura Kwaterunkowego o przydziale mieszkania W. Krzywcowi, 1945.
- DH 4549 OMO koperta wiceprezydenta Olsztyna.
- DH 4559–4563 OMO korespondencja o pomniku wdzięczności Armii Czerwonej, I–II 1947.
- DH 4763 OMO zaświadczenie o mieszkaniu dla J. Żebrowskiego 8 X 1948.
- DH 4759 OMO poświadczenie rejestracji zawodu lekarza weterynarii – J. Żebrowskiego, Olsztyn 20 I 1948.

- DH 4760 OMO poświadczenie Wydziału Administracyjnego Zarządu Miejskiego o otwarciu praktyki weterynaryjnej, Olsztyn 10 II 1948.
- DH 5773 OMO koperta wiceprezydenta Olsztyna.
- DH 6717 OMO informacja Biura Meldunkowego Zarządu Miejskiego o przydziale mieszkania Z. Tworowskiemu, 1945.
- DH 10193 OMO zarządzenie o ograniczeniu prędkości pojazdów, Olsztyn 8 VIII 1946.
- DH 15729 OMO przydział mieszkania dla pracownika PKP z Wydziału Kwaterunkowego Zarządu Miejskiego, 28 II 1948.
- DH 16725 OMO zaświadczenie o zameldowaniu w rejestrze mieszkańców, Olsztyn 1 VI 1945.
- DH 18158 - 18163 OMO plakaty kina i teatru - repertuar, 1945..
- DH 18164 OMO, zaproszenie Cechu Piekarsko-Cukierniczego na zabawę, Olsztyn listopad 1945.
- DH 18167 OMO rozporządzenie o rejestracji ludności niemieckiej, Olsztyn 5 X 1945.
- DH 18168 OMO wezwanie do ludności niemieckiej, Olsztyn 14 X 1945.
- DH 18172 OMO zaproszenie na promocję oficerską, Olsztyn [1945].
- MPH 179 OMO koło ratunkowe ze statku s/s Olsztyn

Archiwum Państwowe w Olsztynie

- APO ZM, 411/76 [Wydział Ogólny].
- APO ZM, 411/115 [Wydział Administracyjny].
- APO ZM, 411/385 [Wydział Społeczny].

Akty prawne

Dz.U. 1945, nr 57, poz. 324, Dekret z dnia 30 listopada 1945 o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych, za: <https://isap.sejm.gov.pl> (dostęp: 4 II 2022 r.).

Prasa

„Wiadomości Mazurskie”

- nr 11, 30 XII 1945 r.
- nr 130, 8 VI 1946 r.
- nr 38, 16 II 1947 r.
- nr 53, 6 III 1947 r.

„Życie Olsztyńskie”

- nr 99, 8 VIII 1947 r.
- nr 8, 8 I 1948 r.
- nr 271, 2 X 1949 r.

Olsztyński Dziennik Wojewódzki

- nr 2, 20 I 1949 r.
- nr 16, 20 X 1947 r.
- nr 10, 20 V 1949 r.

Opracowania

Augustyniak Małgorzata, *Człowiek w przestrzeni publicznej w filozofii Hannah Arendt*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 2011, nr 17.

Bardach Juliusz, Leśniodorski Bogusław, Pietrzak Michał, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1977.

Bobbio Norberto, *Democracy and Dictatorship. The Nature and Limits of State Power*, University of Minnesota Press, Minneapolis, brw.

Browiński Czesław, *Olsztyn 1945–1970*, Olsztyn 1974.

Bujko Anna, *Stan sanitarno-epidemiczny na Warmii i Mazurach w latach 1945–1950: wybrane zagadnienia*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2011, nr 2.

Fleischer Michael, *Ogólna teoria komunikacji*, Wrocław 2007.

Fuks Tadeusz, Łopata Adam, Rybicki Marian, Skrzydło Wiesław, *Ustrój polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1986.

Gałęziowska Małgorzata, Bronisław Latosiński – pierwszy prezydent Olsztyna, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2000, nr 1.

- *Kolej, kolejarze i komunikowanie się na Warmii i Mazurach w pierwszych latach po II wojnie światowej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2014, nr 3.

Gieszczyński Witold, *Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945–1950)*, Olsztyn 1999.

- Gobetti Daniela, *Humankind as a system*, w: *Public and Private in Thought and Practice. Perspectives on a Grand Dichotomy*, ed. J. Winetraub, K. Kumar, Chicago–London 1997.
- Habermas Jürgen, *Teoria działania komunikacyjnego*, Warszawa 1999.
- *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, Warszawa 2005.
- Hałas Elżbieta, *Symbole w interakcji*, Warszawa 2001.
- Kierejczyk Edward, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980.
- Kiersztyn Anna, *Granice brudnej wspólnoty*, w: *Idee naukowe Adama Podgóreckiego*, red. J. Kwaśniewski, J. Winczorek, Warszawa 2009.
- Kłosowska Antonina, *Socjologia kultury*, Warszawa 1981.
- Krąpiec Mieczysław Albert, *Ja – człowiek*, Lublin 1991.
- Luhmann Niklas, *Systemy społeczne. Zarys ogólnej teorii*, Kraków 2007.
- Łukaszewicz Bohdan, *Raptularz miejski. Olsztyn 1945–2005*, Olsztyn 2006.
- Matyja Robert, *Miejski grunt. 250 lat polskiej gry z nowoczesnością*, Kraków 2021.
- Mazur Mariusz, *O człowieku tendencyjnym. Obraz nowego człowieka w propagandzie komunistycznej w okresie Polski Ludowej i PRL. 1944–1956*, Lublin 2009.
- Michałczyk Stanisław, *Komunikowanie polityczne. Teoretyczne aspekty procesu*, Katowice 2005.
- Moldawa Tadeusz, *Ludzie władzy. 1944–1991*, Warszawa 1991.
- Noelle-Neumann Elisabeth, *Spirala milczenia. Opinia publiczna nasza skóra społeczna*, Poznań 2004.
- Parsons Talcott, *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa 1972.
- Prost Antoine, *Granice i obszar prywatności*, w: *Historia życia prywatnego. Od I wojny światowej do naszych czasów*, red. A. Prost i G. Vincent, t. 5., Wrocław 2000.
- Putnam Robert, *Samotna gra w kreggle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 2008.
- Sokołowski Franciszek, *Z badań nad administracją Okręgu Mazurskiego 1945–1946*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1974, nr 3.
- Starostwo powiatowe w Olsztynie 1945–1950. Wybór dokumentów*, wybrał, wstępem i komentarzem opatrzył R. Syrwid, Olsztyn 2009.
- Syrwid Robert, *Wstęp*, w: *Starostwo powiatowe w Olsztynie 1945–1950. Wybór dokumentów*, wybrał, wstępem i komentarzem opatrzył R. Syrwid, Olsztyn 2009.
- Sztompka Piotr, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005.
- Tomkiewicz Ryszard, *Życie codzienne mieszkańców powojennego Olsztyna 1945–1956*, Olsztyn 2003.
- Turner Jonathan H., *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2004.
- Warmiaci i Mazur w PRL. Wybór dokumentów. Rok 1945*, oprac. T. Baryła, Olsztyn 1994.
- Wnuk-Lipiński Edmund, *Demokratyczna rekonstrukcja. Z socjologii radykalnej zmiany społecznej*, Warszawa 1996.
- Wojtowicz Jerzy, *Późne Oświecenie w Europie. Wybrane zagadnienia okresu 1763–1789*, Toruń 1991.
- Wrona Janusz, *System partyjny w Polsce 1944–1950*, Lublin 1995.